

Om Henry Fielding i Danmark

En komparativ-litteraturhistorisk fremstilling

Af Asger Ødum Berg

Henry Fielding (1707–54) indtager med sine romaner, og især med hovedværket *Tom Jones*, en vigtig og velkendt stilling i udviklingen af denne genre. Hos Fielding – sammenlignet med andre engelske romanpionerer – flyttes vægten fra persontegningen til handlingsmønstrene. Hans dydsbegreb er videre end samtidens. Og til Daniel Defoes og Samuel Richardsons autenticitetssøgende »præsentationsrealisme« følger Fielding med sin markering af fortællerens rolle som kommentator en »vurderingsrealisme«, der hviler på hans eget brede kendskab til menneskelivet og samfundslivet.¹

Fielding blev læst og efterlignet i England og på kontinentet.

I det følgende samles og præsenteres nogle oplysninger om Fielding i Danmark: om de fire oversættelser af *Tom Jones*, om synet på forfatteren og om hans betydning for den danske litteratur. Særlig opmærksomhed vies til Johannes Ewalds læsning af Fielding.

Endelig gives der til slut en oversigt over de danske Fielding-oversættelser. Til de fleste af dem er der i afhandlingen knyttet kommentarer om udgivelsesforhold, forlæg, oversætter, fuldstændighed m.v.

1740erne

Det vistnok tidligste spor af Fielding i Danmark findes i *Nye Tidender om lærde og curieuse Sager*, No. 46, 1744, hvori *Joseph Andrews* (1742) i engelsk udgave anmeldes udførligt og med positive ord om den komiske skrivemåde, den levende og naturlige karakterskildring og det moralske øjemærke.² Muligvis bygger den anonyme anmeldelse på udenlandsk kritik.

Samme roman i en fransk oversættelse (Amsterdam 1744 – optryk af første franske udgave, London 1743)³ tilbydes i den københavnske boghandel Mumme & Rothes katalog 1748. Og allerede i 1749 kom en dansk oversættelse.

Det er nærliggende at spørge om *Ludvig Holbergs* forhold til Fielding, sin samtidige. Men ingen steder, heller ikke i sine bidrag til den danske romandebat i 1740erne, ses Holberg at hentyde til Fielding

eller hans værker. En gammel, meget luftig teori om, at Fielding skulle have kendt og plagieret et par af Holbergs komedier i fransk oversættelse, og at Holberg derfor skulle have båret nag og hentydet til Fielding i sit første levnedsbrev, kan forbigås i tavshed.⁴

Men selv hvis man ser bort fra de gensidige påvirkningsmuligheder, er der så mange fællestræk i Fieldings og Holbergs litterære baggrund i klassicismen, i deres smag, holdninger og menneskesyn og i udviklingen af deres forfatterskaber, at det er påfaldende.

Et tidligt eksempel på en association af deres navne findes i bog 13, kap. 1, i den første svenske *Tom Jones*-oversættelse (1765).⁵ I sin påkaldelse af »Genius« i dette kapitel opregner Fielding en række af sine litterære forudsætninger:

Come thou, that hast inspired thy Aristophanes, thy Lucian, thy Cervantes, thy Rabelais, thy Moliere, thy Shakespear, thy Swift, thy Marivaux, fill my pages with humour;

På svensk (efter fransk) bliver det til

Dödliga, hwilkas qwicka ljus denna ande upeldat: *Aristophanes, Lucian, Cervantes, Rabelais, Moliere, Shakespeare, Swift, Marivaux och Hollberg!* Kommen at upfylla mina blad med Edra qwicka, löjliga och saltrika infällen.

Joseph Andrews-oversættelsen fra 1749 er fuldstændig, altså inklusive Fieldings forord. Oversætteren er anonym, men hans navn – det er billedhuggeren Simon Carl Stanley – kendes takket være P. F. Suhms anmeldelse, først trykt i 1761 efter Stanleys død. Det hedder heri:

Den engelske Forfatter er bekiendt af adskillige gode Romaner, gode kalder jeg dem, fordi de ere ei lange, og derhos føre til Dyden. Denne er ellers ei af nogen høy og ædel enten Tænke- eller Skrivemaade, og indeholder den og kon Fortællinger om gemeene Personer. *Professor Stanley* begyndte med den at tiene sit Fæderneland med den Styrke, som han besad i det Engelske Sprog.⁶

Stanley, der i 1746 vendte tilbage til Danmark fra et næsten tyveårigt ophold i England, var søn af engelske forældre, men ligesom Suhm

kalder Danmark hans »Fæderneland«, taler Stanley selv i oversættelsens fortale om dansk som sit »Moders-Maal.« Han har haft en engelsk udgave som forlæg, men fortalen viser, at han har kendt en af de to foreliggende tyske oversættelser (Danzig 1745 og Berlin 1746 – begge efter den franske oversættelse, men uafhængige):⁷

Hvad Oversættelsen i sig selv angaaer, da haver jeg saa meget som mig mueligt var, efterfulgt *Autors* Meening, og saa vidt Sproget vilde tillade, betient mig af hans egne Ord og Talemaader. Jeg har ikke heller, mig viidende, udeladt noget, som skeed er i den Tydske Oversættelse, hvor i adskillige af de artigste Passager ere udelukte.

Sprogligt tilhører Stanleys oversættelse generelt den ældre type, der netop florerede omkring 1750, »friske, mere djærve, stående det dagligdags talesprog nærmere, men tillige mere fric og mindre korrekte end de senere . . . der er mere bundne af forlægget, i forsøget på at reproducere forfatteren mere stilrene, men tillige mattere.«⁸

Men hans bestræbelser for at efterfølge autors mening gør dog stedvis syntaksen ufri og knudret, fx. i bog 3, kap. 1:

Passion at last got the
better of both reason and
respect, and softly letting
go her hand, I offered mad-
ly to clasp her in my arms;
when a little recovering
herself, she started from
me, asking me, with some
shew of anger, 'If she had
any reason to expect this
treatment from me.'

Kierlighed tilsidst toeg dog
Overhaand, saavel over For-
stand som Ærbødighed, jeg
loed hendes Haand sagte farc,
og rasendes forsøgte at om-
favne hende; hvorpaa, efter
at hun havde recolligeret
sig, sprang fra mig, spørgen-
des med en forstilt Vrede, om
hun vel havde Aarsag at for-
vente at blive saaledes be-
gegned af mig?

Ordforrådet er ligeledes præget af mange lån, delvis også støttet på franske former, fx. ord som: admirere, Compagnions, Complaisance, encouragere, familiar, infallible, Infallibilitet, Parlements-Acter, Persuasioner.

Lokaliseringsproblemet er løst uden konsekvens. De engelske sted-

navne er overtaget, evt. med en fodnote som følgende til oversættelsen af »Kensington, Islington, Hackney, or the Borough« (bog 2, kap. 10): »Disse Stæder kand lignes ved »Friderichsberg, Lunde-Huuset, Gyl-denlund, Vall-Bye, og deslige«. – Personnavnene er derimod normalt fordanskede, fx. Mrs. Graveairs → Jomfrue Peen-Snerpe, Mr. Tow-wouse → Hr. Skiende-Giæst, Mr. Fickle → Hr. Vanckel osv. Modtilfælde er fx. Joseph Andrews og Mrs. Slipslop → Jomfrue Slip-slap. Jenny Bouncer (i bog 1, kap. 16) får fodnoten: »Ieny Bouncer er lige saa berømt i London, som den Hollandske Karen et andet Stæd«. – I bog 4, kap. 9, spørger Mr. Adams sin søn »what is the English of *lego*?«, et spørgsmål der må gentages lidt senere: »What is the English of the verb *lego*?«. Men oversat lyder spørgsmålene hhv. »hvad hedder *Lego* paa Engelsk?« og »hvad er da *Lego* paa Dansk?«

Den stærke sproglige udvikling efter midten af århundredet har ret hurtigt gjort oversættelsen forældet. Den er næppe blevet læst meget efter 1800.

Tiden indtil 1770erne

I tiden indtil 1770erne er der et hul i forekomsten af danske oversættelser af engelske borgerlige romaner, hvilket bl.a. kan forklares ved den voksende interesse for andre romantyper, altså ved smagsfluktuationer.⁹ En medvirkende årsag til, at Fieldings og Richardsons senere romaner måtte vente på oversættelse, er dog utvivlsomt den økonomiske risiko ved at udgive så enestående lange romanværker på dansk. Forholdet indebar under alle omstændigheder en langsommere vækst i den danske læseverdens kendskab til fx. *Tom Jones* og *Amelia*. Men der er alligevel en del vidnesbyrd i tiden om Fielding-læsning på tysk og fransk, kun sjældent engelsk.¹⁰ Og de fleste udsagn om Fielding er mere rosende end Suhms, omend ofte overfladiske.

Et talende udtryk for læsningen af Fielding på tysk er de tysksprogede oversættelser udgivet i Danmark, selv om de naturligvis ikke kun var bestemt for det danske marked. Forlæggeren Gabriel Christian Rothe udgav således i 1759 først *Jonathan Wild* på tysk (oversat efter originaludgaven 1743) og senere samme år – efter den gode modtagelse, som Rothe skriver i »Vorbericht des Verlegers« – en tysk oversættelse af *A Journey from this World to the Next*. Begge oversættelser, de første tyske af de respektive værker, er anonyme, og oversætteren er ukendt. I fortalen til den sidste lover Rothe flere tyske oversættelser af

Fieldings skuespil og prosastykker fra de blandede skrifter, *Miscellanies*. Men det blev ikke til mere i København. Derimod udkom i 1764 i Holsten en tysk oversættelse af *Journal of a Voyage to Lisbon*, også indeholdende en oversættelse af »Fragment of a Comment on Lord Bolingbroke's Essays«. Den anonyme oversætter skulle være C. G. von Murr.¹¹

Tom Jones (1749) og *Amelia* (1751) blev hurtigt oversat til tysk, hhv. Hamburg 1749-50 og 1752.¹² Den tyske *Tom Jones*' succes ses af, at også den anonyme engelske follow-up-roman, Fielding-pastichen *The History of Tom Jones the Foundling, in his Married State* (1749), blev oversat til tysk og udgivet i samme udstyr som Fieldings roman.¹³ Hverken Fielding eller oversætteren nævnes i *Tom Jones*-oversættelsen, men Hans Krieg nævner Wodarch som formodet oversætter, ligesom Wichmann formodes at være oversætter til den senere, afhængige oversættelse (Hamburg u. Leipzig 1771).¹⁴

Pierre-Antoine de la Places franske *Tom Jones*-oversættelse (London og Amsterdam 1750, med talrige senere udgaver),¹⁵ en forkortet og ret frit omarbejdet oversættelse, er også blevet læst i Danmark, men måske knap så meget som i Sverige.¹⁶ Den fandtes i en tidlig udgave i Suhms bibliotek.¹⁷ Og endnu i slutningen af 1760'erne annonceredes de franske oversættelser af *Tom Jones* og *Amelia* (fra 1762) i københavnske boghandlerkataloger.¹⁸ Københavnerudgaven 1769 af Poinsets komiske opera *Tom Jones* kan have støttet udbredelsen af kendskabet til romanskikkelsen; operaen opførtes 1768 og 1769 af Christian VII's franske hofftrup.¹⁹

Spørgsmålet om, på hvilke sprog Fielding blev kendt i Danmark i disse år og sidenhen, kunne belyses ved en gennemgang af de endnu eksisterende kataloger over private bogsamlinger. Men udbyttet ville måske blive ret magert: ved en gennemgang af 80-90 sådanne norske kataloger fra hele 1700-tallet fandt Francis Bull kun 4 gange Fieldings navn.²⁰

På dansk udkom kun nogle få af Fieldings blandede skrifter. »An Essay on Nothing« er oversat, let forkortet, fra engelsk til tidsskriftet *Bie-Kuben* 1761, rimeligvis af udgiveren selv, B. J. Lodde. Derimod er den anonyme danske oversættelse 1764 af *Examples of the Interposition of Providence in the Detection . . . of Murder* foretaget efter en tysk oversættelse, som kom et par år før.²¹ Ligeledes fra tysk er den danske oversættelse af *A Journey from this World to the Next* fra 1769; den anonyme oversætter skal være Peder Topp Wandal.²²

De vigtigste sekundære tekster til introduktion af Fielding i Danmark i tiden indtil 1770'erne hviler på udenlandske kilder. Først og fremmest må naturligvis nævnes Fieldings eget programmatisk forord, der var med i *Joseph Andrews*-oversættelsen.

Dernæst foreligger der fra 1756 en artikel i det københavnske fransksprogede tidsskrift *Le Traducteur*, hvori Fieldings og Richardsons romaner fremhæves på bekostning af barokkens helteromaner og de robinsonske eventyrromaner, fordi personschildringen i de borgerlige romaner fremtræder som sandere og mere realistisk.²³ Artiklens kilde er engelsk.²⁴

Endvidere kan nævnes den – ganske vist stærkt forkortede – tyske oversættelse af Arthur Murphys berømte »Essay on the Life and Genius of Henry Fielding Esq:«, som fremkom 1764 i *Reise nach Lissabon*.²⁵ Det er den grundigere omtale af de enkelte værker, det er gået ud over ved forkortelsen.

Blandt de primært danske bidrag er Caspar Peter Rothes afhandling om romanlæsning fra 1757. Her gives udtryk for det ideal, at »Den velskrevne Roman er en Afbildning af det menneskelige Hierte«, og *Tom Jones* nævnes udtrykkelig som et blandt flere forbilleder. Den rationalistisk-moralske bagtanke lyser ud af det følgende citat fra artiklen:²⁶

Menneskene vilde sandelig medhandles, som Børn; de vilde lære med Lyst; det store Kunst-Stykke er at fornøye dennem vi vilde undervise. Lyksalige og agtbare ere de, der kunde gjøre dette; De selv blive elskede, og den Lærdom antages gierne, der høres af en, man haver kier.

Monne ikke dette passer sig paa velindrettede Romaner? Jeg kræver Læsernes Erfaring til Vidne; kand nogen læse *Tom Jones*, uden at finde hos sig baade Kierlighed og Høy-agtelse for Hr. Alvorti og Jomfrue Vestern.

Et andet bidrag er Gabriel Christian Rothes forlæggerforord i *Jonathan Wild*-oversættelsen fra 1759. Heri introduceres bl.a. den opfattelse, at Fielding hovedsagelig er lasternes skildrer, ligesom Richardson er dydernes, men at begge dele er lige nyttige og fortræffelige.

Endelig introduceres dramatikeren Fielding i 1772 af Johann Clemens Tode. Det skete i hans eget lille engelsk-orienterede tidsskrift *Blandinger* i form af en sammenligning mellem Johan Herman Wessels

Kierlighed uden Strømper og Fieldings *Tom Thumb*. Om Wessels nye stykke skriver Tode:

Skal vi derimod betragte hans Stykke som en *Parodie over Tragedier*, saa kunne vi ikke andet end tilstaae, at han har vovet sig paa velbanet Vei og i eet af de letteste dramatiske Fag . . . Vi have af vor egen *Holberg* en velbekiendt og velyndet Melampe, et Stykke, som uagtet sin Kat og sin Prose dog forekommer os som den beste af de to Danske Parodier; hvorimod vi holde den løierlige *Fieldings* Tragedy of Tragedies eller the Life and Death of Tom Thumb the Great for den mest passende og mest originale af Alle.

Den som kender *Tom Tommelfingers Liv og Død*, den ypperlige Parodie som vi sidst sluttede med, vil tilstaae at den ei allene overgaaer andre i Henscende til burlesque Scener, Situationer, Lignelser o.s.v. men især ogsaa deri, at Forfatteren bruger de berømteste tragiske Digteres egne Ord og gjør det Vid, som haver kostet dem mest Umage, til Vaaben imod dem: endskiønt endeel af disse ere saa smukke at vi ere halv vrede paa *Fielding*, fordi han haver gjort dem latterlige. Maaske vil eet af vore næste Blade meddeele en Oversættelse af de beste Optrin.²⁷

Udsigten til oversættelser førte dog ikke til noget, og Fieldings dramatik blev aldrig oversat til dansk, endsige opført.

Vurderingen af Fielding i denne periode er som sagt gennemgående positiv. Man kan finde forbehold som Suhms (1761) over for »Skrivermaaden« og den »gemeene« personschildring. Men sådanne bemærkninger er sjældent ledsaget af en blot nogenlunde dybtborende analyse. Et andet karakteristisk eksempel er en anonym anmeldelse af *Reyse til den anden Verden* (1770), bestående af næsten kun handlingsreferat og citater, men indledt med ordene:

Denne er en af de vittige og læseværdige Satirer, som tildeels giver en god Kundskab om Verdens og det menneskelige Hiertes Fordærvelse.²⁸

Forbeholdet kommer ikke tydeligt frem her. Men det er nok en refleksion af en anmeldelse i samme tidsskrift af den ældre tyske oversættelse af samme bog. I den anmeldelse (1759) havde kritikeren vendt sig imod nytteværdien af satire og overhovedet fiktion (»Spil«) – i mod-

sætning til de moralske skrifter, der overbeviser læseren »med tilskrækkelige Grunde og sammenhængende Beviiser«. Videre hedder det:

Mange af disse saakaldede vittige Skrifter synes at vidne om vanvittige Forfattere. Overalt bringer neppe Latter over en Last en retskaffen Afskye derfor til Veye. Hvad herværende Skrift angaaer, da er det vel Satirisk; men er tillige skrevet med den Munterhed, som det var forfattet af en Franskmand, og indeholder desuden saa eftertænkt og uventede Tankesving, at man uden at vide deraf næsten ikke kan tvivle paa, at det er forfærdiget af en Engelsk, saa at Forleggeren ikke fortiener at lastes fordi han har ladet det oversætte.²⁹

Men pointen er, at dette moralske forbehold ikke udtrykkes eksplicit i 1770: på dette tidspunkt synes Fielding stort set accepteret som nyttig i det rationalistiske danske klima, og man møder ikke – som i Sverige³⁰ – væsentlige moralske indvendinger imod ham fra teologisk hold.

Derimod kneb det længe med at forstå og værdsætte Fieldings særlige egenart som forfatter. Dyberegående æstetiske vurderinger savner man. En henkastet bemærkning som den nedenstående er karakteristisk, også ved at koble Fieldings navn på Richardsons, der her i Danmark – som overalt på kontinentet – var og blev tidens største blandt de engelske romanforfattere. Citatet stammer fra Claus Fastings foretale til et oversat hyrdespil af Gessner fra 1767:

Daphnis er blant Romaner, noget nær saa smuk, som de prægtigste Stykker, man har baade fra en Richardson og Fielding ...³¹

I 1770ernes begyndelse var Fielding – i hvert fald som navn – trængt ind i vide kredse af det litterære Danmark. En af de kredse, der virkelig har læst og kommenteret Fieldings værker, er kredsen omkring Johannes Ewald. Der er således overleveret kommentarer fra både W. H. F. Abrahamson³² og Johan Heinrich Schønheyder³³. Men langt den bedste Fielding-læser var Ewald selv.

Johannes Ewald

Det er en kendt sag i dansk litteraturhistorie, at Johannes Ewald (1743-1781) som prosaist var stærkt inspireret af Fielding, d.v.s. af *Joseph Andrews* og *Tom Jones*. »Ewalds Læremester« har Vilhelm Andersen kaldt Fielding.³⁴ Det er Ewald selv, der har lagt de spor ud, som især Hans Brix og siden Ernst Frandsen fulgte op med komparative studier, der navnlig koncentrerede sig om de tre mere eller mindre fragmentariske prosaværker »Herr Panthakaks Historie«, *De Fremmede* (med »Den unge Frankhuysens Historie«) og *Johannes Ewalds Levnet og Meeninger*.

Tom Jones, som jeg, til min Lykke troer jeg, kort derefter fik laant i Skoelen, forfiinede igjen nogenledes min Smag på Eventyrer – Endelig fik jeg fat paa Robinson Crusoe.³⁵

Herefter beretter Ewald, at sidstnævnte roman tilskyndede ham til som 13-årig at undløbe imod Holland i håb om at kunne stå til søs og undervejs til Ostindien strande på en øde ø.

Og nu citatet fra »Til Læseren«:

Da disse Drømme vare bortdunstedes [nemlig efter det mislykkede flugtforsøg], fik jeg fat paa Fielding's Tom Jones, og jeg er positiv, at dette Skrift gav min Moralitet det første, og vist et meget farligt Stød.³⁶

Den holdningsforskel, som her er udtrykt, kan fortolkes forskelligt – og det er den også blevet. Det interessante er naturligvis forskellen imellem på den ene side »til min Lykke« og »forfiinede min Smag paa Eventyrer« og på den anden side »gav min Moralitet det første, og vist et meget farligt Stød«.

Men der er flere notable forskelle imellem citaterne. For det første rækkefølgen i læsningen af *Tom Jones* og *Robinson Crusoe* – et i sig selv ligegyldigt forhold (man kan også genlæse en bog), men det tyder på en usikkerhed eller ligegyldighed over for det faktiske forløb. For det andet er der den principielle forskel mellem konteksterne: den uoffentliggjorte komponerede bekendelsesroman og den kortere trykte fortale. For det tredje den forskel i tonen, der er karakteriseret ved det usikre »troer jeg« over for det dobbelt sikre »jeg er positiv« (vis på) og

»vist« (d.v.s. visselig). Endelig er der tidsforskellen, der rejser spørgsmålet, om det sidste citat er en art selvkorrektion, om det altså repræsenterer Ewalds endelig holdning til *Tom Jones*.

Lad os se på et par fortolkninger af stederne. »Bogen kunne jo nok forfine hans æstetiske smag, selv om den skadede hans moralitet«, mener F. Rønning.³⁷ Men sammenhængen viser dog tydeligt, at »Smag paa Eventyrer« ikke skal forstås æstetisk-litterært, men konkret – som virkelighed, virkelige »adventures«.

Det har Hans Brix indset. Han fortolker – på en gang bredt og snævert – Ewalds ungdommelige *Tom Jones*-læsning sådan, at den »havde klaret hans Begreber om Verden, men formørket hans Forestillinger om Sædelighed«.³⁸ Men da Brix senere vendte tilbage til problemet, så han en klarere modsigelse i de to passager, idet han sammenstillede citatet fra *Levnet og Meeninger* med et andet sammestedsfra, ligeledes om romanlæsningens indflydelse på Ewald i Slesvig-årene, ifølge Brix specielt med tanke på *Tom Jones*:³⁹

Jeg igjentager, førend jeg slutter denne Paragraph, at jeg dengang, saa vit jeg erindrer, uagtet alle disse anførte Følelser, ikke tiltroede mig Kjærlighed, eller egentlig vidste, hvad den var – . . . De Romaner selv, som jeg læste, lærte mig ikke meer – Thi hvad de sagde meer end de burde sige for unge Læsere; deraf forstoed jeg til min Lykke platud ikke et Ord –⁴⁰

Derved får Brix holdningen i »Til Læseren« til at stå som en korrigerende bekendelse, mens overvejelserne i *Levnet og Meeninger* skulle »afcerotisere hans Drengoplevelser«.⁴¹

Men Brix' fortolkning er for enkel. Han forbigår, at Ewald i samme kapitel af *Levnet og Meeninger* omtaler de samme romaner – herunder altså måske *Tom Jones* – som »de Romaner selv, som dengang allerede fordærvede min Indbildningskraft«.⁴² Man må foreløbig konkludere, at Ewald ikke er sikker i sine meninger om dette forhold i sit levned. Men han bliver ved med at kredse om det.

Hvorfor mon? Kan det tænkes, at *Tom Jones* har haft en videre, eksistentiel indflydelse på Ewalds liv, som han selv fortolkede det? Er det tænkeligt, at *Tom Jones*' mulige fordærvende indflydelse på hans indbildningskraft og samme romans første og farlige stød imod hans moralitet skal forbindes – ikke snævert med hans »sædelighed« i mo-

derne forstand – men med den farlige fejlorientering imellem fantasi og virkelighed, som måske førte Ewalds levned i fordærv?

Mere konkret kan man i hvert fald påpege et par lighedspunkter imellem på den ene side Tom Jones' skæbne og på den anden side Ewalds *anden* – og denne gang uhindrede, halvandetårige – eskapade, den eskapade, som førte ham, 15 år gammel, væk fra stedfaderens hus i København, væk fra Arendse og med som deltager i syvårskrigen.

Man kan tænke sig, at Ewald har set dette skæbnsvangre eventyr som en efterlevelse af det mønster, der ligger i *Tom Jones*, bog 7, kap. 2 og 10ff: helten må forlade sin plejefaders hus og sin elskede Sophia, beslutter at stå til søs, men lader sig undervejs indrullere i hæren. I indledningskapitlet til *Levnet og Meeninger* siger Ewald: »jeg var langt bedre skikket til at spille en Roman til Ende end min Broder«. Det litterære billede kan skyldes *Tom Jones*. I øvrigt har netop indledningskapitlets form og tone et afgjort fieldingsk præg.⁴³ Og flere gange i senere kapitler mindes man om Fielding: til et af værkets højdepunkter, beskrivelsen af heltinden i »Arendse I«, er der et meget direkte litterært forbillede i Fieldings portræt af Fanny i *Joseph Andrews*, bog 2, kap. 12.⁴⁴

For at belyse Ewalds forhold til Fielding yderligere vil jeg her inddrage »Herr Panthakaks Historie« (skrevet 1771), det planlagte spectator-ugeblad *De Fremmede* (forberedt og delvis skrevet 1772–1773) og til sidst specielt »Den unge Frankhuysens Historie« (således kaldes den titelløse beretning, der afslutter *De Fremmede* som No. 8–13 og antagelig er skrevet 1776).

»Herr Panthakaks Historie« må i første instans læses som et kunstnerisk formet indlæg i teodice-debatten, en reaktion på Voltaires *Candide*. Herr Panthakak (»alt er ondt«) er i hjem og skole blevet indpodet, at alt i denne verden er på det værste – altså modsat *Candide*. Og hans oplevelser som voksen, så langt vi følger dem, bekræfter ham i denne grundsætning: de fører ham til selvmordets rand. Imidlertid distancerer Ewald sig ved sin ironiske tone fra denne pessimisme, samtidig med at han – dog mere som et postulat end reelt demonstreret – holder fast ved sin helts »naturlige gode Hjerte«.⁴⁵ Herved fremkommer en vis lighed med den fieldingske heltetype, den blandede karakter med det gode hjerte, og historien kan fortolkes sådan, at Ewald i sin modstand imod Voltaire har fundet støtte i Fieldings menneskesyn.⁴⁶ Men fragmentets filosofiske indhold er ikke afklaret, og endnu mere uklart er det, hvordan fortællingen om Panthakaks skæbne kunne være

blevet sluttet eller, som Ewald siden forsøgte, indarbejdet i *De Fremmede*.

En klarere påvirkning fra Fielding, især *Joseph Andrews*, ses i træk af historiens handlingsgang, karakterskildring og stil. Batzes udplyndring af Panthakak og den følgende scene, hvor Panthakak bliver fundet af et rejseselskab, ligner fx. begivenhederne i *Joseph Andrews*, bog 1, kap. 12. Flere af bipersonerne demaskeres med fieldingsk humor, fx. Panthakaks mor, den hyklerisk-fromme Madame Kuchlein. Man bemærker også, at hendes sladrende nabokone hedder Jomfrue Slip-slop ligesom Mr. Adams' kammerpige.

Af de stiltræk, som Ewald nok har lært af Fielding, kan her nævnes den parodisk langstrakte homeriske lignelse med natur- eller samfundsfænomener, ⁴⁷ fx. fra »Herr Panthakaks Historie«:

Men ligesom den langørede Pus, af og til ikke kan staae sin naturlige Lystighed imod, og stjæler sig til at gjøre et, kun et skiærtsende Spring, og mimrer; men i det samme Øyeblik zitterer for sin egen Forvoventhed, troer, at Hundene maaskee har seet ham . . . , saaledes . . .⁴⁸

Et eksempel fra *Joseph Andrews*, bog 2, kap. 9, til jævnførelse:

As a game-cock, when engaged in amorous toying with a hen, if perchance he spies another cock at hand, immediately quits his female, and opposes himself to his rival; so . . .

Ved en sammenligning med *Joseph Andrews* stilles Ewalds egenart i relief. Den tilgrundsiggende skævhed i kompositionen af »Herr Panthakaks Historie« (fieldingsk borgerlig picaro-roman eller filosofisk roman à la Voltaire) svarer i karakterskildring og stil til en nervøs skiften imellem den engelskprægede humor, den køligere franskprægede satire og Ewalds personlige tendens til kredsen om og psykologisk dydbeboren i personernes karaktertræk. Og i denne skævhed og i manglen på ro og kontinuitet i det episke forløb spores årsagerne til, at historien ikke lod sig fuldføre.

En tilsvarende skævhed ses i *De Fremmede*, der lægger ud som spectator-ugeskrift, men ender som romanfragmentet om den unge Frank-huysen.

Ewald redegør i No. 1–3 for sin hensigt med tidsskriftet: at give

læserne et begreb om mennesket ud fra »hans daglige smaae Handlinger og Ord, de som saa sjelden bemerkes, fordi han ikke praler dermed – de, hvori dette masquerede Dyr tiest og tydeligst forraader sig« – og derved »nytte og fornøye«. ⁴⁹ I den forbindelse opstiller han bl.a. Fielding – modsat Richardson – som et forbillede blandt romanforfatterne:

I forbigaende sagt, naar jeg taler om Romaner, meener jeg kun Cervantes, Fielding, Sterne og til Nød Prevot – Alle de øvrige bidrage for lidet til den Kunst at kjende Mennesker, til at jeg burde nævne dem her; og selv den udødelige Richardson, den største blandt dem alle, saa mægtig som han er over Hjertet, gjør os lidet eller intet klogere; thi han lærer os saavit jeg veed ikke at kjende en, som vi kunde komme til at omgaaes med –⁵⁰

En så præcis kritik af Richardsons personskildring er ikke set siden Holberg. – Fieldings navn gentages senere i en længere påkaldelse:

Og nu, o du tiende blant Muserne, tragicomiske, den udødelige Shakespeares Lederinde, . . . eller den naive Fieldings Lederinde, du som lader os læse med en kildrende Fornøjelse, hvorledes den ærværdige Præst Herr Abraham Adams er nær ved at blive revet ihjel af Jagt-Hunde, . . . lær mig at skildre den bizarreste af alle Scener, saaledes, at mine Læsere maae græde med det ene Øye, og lee med det andet! –⁵¹

Udover epitetet »naiv« bemærker man, at Ewald her taler om Fieldings stil eller skrivemåde. Citatet – den mere eller mindre ironiske anrørelse af ældre forbilleder i kunstens verden – kan i sig selv ses som et stiltræk, som Ewald kan have tilegnet sig fra Fielding, jvf. citatet fra *Tom Jones* ovenfor side 6. Endnu et eksempel på en sådan apostrofe:

Han løftede paa Laaget, og det gik til hans største Forskrækkelse op af sig selv – O Himmel! – o Hogarth! – laan mig din Pinsel [dvs. pensel]! ⁵²

Jvf. fra *Tom Jones*, bog 10, kap. 8:

O, Hogarth, had I thy pencil! then would I draw the picture of the poor serving-man, who, with pale countenance, staring eyes, chattering teeth, faltering tongue, and trembling limbs . . .⁵³

Blandt programpunkterne for *De Fremmede* opstiller og diskuterer Ewald bl.a. – under overskriften »Noget om det Sandsynlige« – den aristoteliske regel, at fortælleren

bør holde sig saa langt fra det forunderlige, og besynderlige som mueligt, saa at han ikke engang bør fortælle det, der er sandt, naar det ikke tillige er sandsynligt.⁵⁴

En forudsætning herfor er antagelig *Tom Jones*, bog 8, kap. 1, »A wonderful long Chapter concerning the Marvellous . . .«, hvori det bl.a. hedder:

Nor is possibility alone sufficient to justify us, we must keep likewise within the rules of probability. It is, I think, the opinion of Aristotle; or if not, it is the opinion of some wise man, whose authority will be as weighty, when it is as old; 'that it is no excuse for a poet who relates what is incredible, that the thing related is really matter of fact'.⁵⁵

Sammenfattende kan det ud fra »Herr Panthakaks Historie« og de første numre af *De Fremmede* siges, at de viser, at Ewald i årene omkring 1771–1773 var professionelt optaget af Fielding som skildrer af menneskets sammensatte væsen og som stilist. Men det dybe personlige engagement kommer endnu ikke klart frem. Det gør det imidlertid i historien om den unge Frankhuysen.

Det interessante ved denne ufuldendte roman om den unge Frankhuysen er, at vi her – som i den egentlig autobiografiske roman *Levnet og Meeningen*, der antagelig er skrevet først⁵⁶ – ser træk fra den unge Ewalds eget levnedsløb forbundet med træk fra *Tom Jones*, her navnlig fra bog 3. Historien om Frankhuysen fortælles af et af spectatorselskabets medlemmer, van Sachtleven, stedvis afbrudt af kommentarer fra andre medlemmer. Alligevel er der mere enhedspræg over den end

over »Herr Panthakaks Historie«. Også tonen er anderledes: den pessimistiske tone kommer hurtigt til at dominere over humoren.

Da historien begynder, er Frankhuysen en skoledreng – 14 år ligesom Tom Jones ved 3. bogs begyndelse. Da historien slutter, er han stadig 14, men van Sachtleven kender og røber i glimt hans skæbne som voksen.

Den grundlæggende lighed med *Tom Jones* ligger i personkonstellationen, karakterskildringen og flere motiviske detaljer og »daglige smaae Handlinger og Ord«.

Hovedpersonens temperament og karakter skildres – dels ved referat af nogle episoder, dels ved fortællerens analyserende kommentarer – som kolerisk-sangvinsk, en blanding af gode og slette egenskaber: han er munter og umiddelbar, ædelmodig og gavmild, men også egen-sindig, stolt og ærgerrig; en hjælpsom og god kammerat, men hidsig og letsindig i flere forhold, undertiden trodsig, undertiden følsom og bøjelig af sind. Over for ham står hans jævnaldrende og jævnbyrdige, men temperamentsmæssige og moralske modpol Schliker, en udpræget Blifil-type: beregnende, forstilt, hovmodig, nærig, fej og bagtalerisk, men bestandig dækkende sig under dydigheds maske over for den ældre generation. Til denne hører deres »fromme Lærere« Rector Oldsøker og Conrector Vittendynk, indbyrdes evigt disputerende paralleller til Thwackum og Square.

Blandt de motiviske detaljer kan fx. nævnes, at Frankhuysen beskyldes for at have »stjaalet Æbler og Nødder i sine Forældres Have«, ⁵⁷ ligesom Tom er blevet »convicted . . . of robbing an Orchard«. ⁵⁸ »Den der kan stjæle det ene, kan og stjæle det andet«, kommenterer en matrone. ⁵⁹ Det lyder som et ekko af Blifils ord om Tom: »Those who will tell one fib, will hardly stick at another«. ⁶⁰ – Frankhuysens gavmildhed illustreres ved en scene, hvor han giver en fattig kone på vejen almisser ⁶¹ – jvf. *Tom Jones*, bog 12, kap. 4, hvor Tom giver en tigger en shilling. Schlickers indvending »om der ikke var SpindeHuuse nok til for hende og hendes Lige« minder om Partridges »Every Parish ought to keep their own Poor«.

Det erotiske motiv anslås kun lige i form af van Sachtlevens yngste søsters og Frankhuysens indbyrdes sværmeri. Det antydes, at forholdet er alvorligere, end man skulle tro ud fra deres alder, men fortælleren udskyder sin nøjere beretning til senere – for sent.

Interessant er nu Ewalds holdning til denne fieldingske heltetype. Fortælleren er ret kritisk i sine overvejelser af Frankhuysens psyke.

Men hvis man udskiller det billede, som referatet af hans handlinger og ord tegner, får man et næsten kun positivt billede. Der er fx. en tydelig spænding imellem den moralsk set gode handling at give en fattig kone penge og van Sachtlevens tvivl, om Frankhuysen gjorde det »af en falsk Ærgjerrighed« eller for at trodse og beskæmme Schliker, eller måske af naturlig ødselhed.⁶² Det kan minde om spændingen imellem Ewalds fremstilling af sit levned og sine meninger.

Hvor står da Ewald? Hvad er hans ærinde? Umiddelbart synes svaret at ligge i den udvikling, som han tiltænkte sin fieldingske helt: hans fejl forhærdes med tiden, fortæller van Sachtleven; han udvikler nye fejl; hans lille kæreste dør; han vil miste sit gode rygte og føres eller går ad vejen bort fra den timelige lykke til et bedrøveligt endeligt. Ganske modsat Schliker – men også modsat Tom Jones. Og historien kan derfor umiddelbart siges at indeholde »en Kritik over Moralen i Tom Jones. Fieldings Helt føres i Livets Skole gennem Vildfarelse og Modgang frem til Lykken; Ewalds højsindede, men heftige og ubetænksomme Helt maa bukke under for Lavsinds og Ondsinds Overmagt«.⁶³ Og Frankhuysen udtrykker på dødens tærskel selv sin histories morale: »Bevar dit Rygte, som din Helbred og din Samvittighed«.⁶⁴

Men Ewalds ærinde er ikke kun at skrive en psykologisk roman med den modsatte morale af *Tom Jones*. I den henseende er der en pointe i, at Frankhuysens fald netop kun foreligger antydnet som en dødsdom, der ikke når at blive eksekveret: historien er et fragment. En personligere psykologisk dybdeboren afdækkes ved van Sachtlevens konklusion om Frankhuysen:

Man kan derfor med temmelig Vished spaae, at han med Tiden vil gjøre bedre Figur og bedre Lykke i en Roman, end i det borgerlige Liv – Man kan haabe, at han vil blive en af den Sort gode Mennesker, som vi give vort Bifald, naar vi læse deres Historie, endskiønt vi tage os meget nøye i Agt, for at vælge dem til vore Mynstre – Men man kan med temmelig Sikkerhed forudsige, at han vil blive et eventyrligt, et ulykkeligt og selv et farligt Menneske –⁶⁵

Sammenholdt med de førnævnte citater fra *Levnet og Meeninger* og »Til Læseren« indeholder dette citat nok – udtrykt med i hvert fald temmelig vished – Ewalds egen endelige konklusion om sit forhold til historien om Tom Jones. Det farlige, som Ewald vendte tilbage til i fortalen, er at vælge sig en (moralisk nok så god) romanfigur som livs-

mønster. Og årsagen er, at digtningen og fantasien ved sit sammenstød med de virkelige vilkår i »det borgerlige Liv« gør mennesket ulykkeligt. Det synes at være den morale, Ewald selv uddrager af sit livs eventyr. Hans bitterhed er vendt imod den virkelighed, han har oplevet, ikke imod Fielding og *Tom Jones*. Tværtimod repræsenterer hans ord vel den mest ubetingede anbefaling af *Tom Jones* som et psykologisk realistisk og moralsk digterværk – og derfor farligt.

Om Frankhuysens dyder hedder det, »at alle hans Dyder var blot moralske, og at de fleeste næsten stred ligesaameget imod alle de Regler, hvilke den nu brugelige Klogskab foreskriver, som hans Feyl«. Det er virkeligheden, ikke kunsten, der vender op og ned på moralbegreberne. Der er perspektiv i at sammenstille disse ord med Richardsons berømte ord om Fielding, sådan som Dr. Johnson plejede at citere dem:

Johnson used to quote with approbation a saying of Richardson's 'that the virtues of Fielding's heroes were the vices of a truly good man'.⁶⁶

Man kan ikke tvivle på, at Ewald som voksen har genlæst *Tom Jones*, men det kan ikke afgøres i hvilken sprodragt. Mulighederne er foruden tysk og fransk: engelsk, som han lærte 1769ff⁶⁷ og senere dansk (første udgave 1778–1780). Hvad *Joseph Andrews* angår, har Ewald læst den i dansk oversættelse: det ses af hans nydannede adjektiv »slipslappisk« i *Levnet og Meeninger*,⁶⁸ afledt ud fra 1749-oversættelsens Jomfrue Slipslap ← Mrs. Slipslop. I »Herr Panthakaks Historie« optræder som nævnt ovenfor en Jomfrue Slip-slop, men navnet kan også læses med »a«,⁶⁹ så det er ikke noget bevis. Men det kan bemærkes, at der indgår engelske gloser i det brev fra pastor Schønheyder, hvori han foreslår Ewald at inkludere i *Levnet og Meeninger*

en Fieldings Interlocuteur, Deres Skriftefader, Geistlige [d. v. s. en »naiv« pastor Adams-type] – eller hvad De vil gjøre af ham, var det endog Deres Amme de fortæll[e] for – . . . som gjorde een eller anden sparsom Anmerkning, saa eenfoldig plat, fyndig eller vittig som De kunde unde denne Deres *Some body* eller Interlocutor at gjøre . . .⁷⁰

Ewalds rigt nuancerede syn på Fielding fik ingen indflydelse på samtidens Danmark. Fragmenterne blev først trykt efter 1800.

Gennembruddet

Fieldings gennembrud i Danmark indtraf i slutningen af 1770'erne og begyndelsen af 1780'erne. Det markeres først og fremmest af de danske oversættelser af *Tom Jones* 1778–1780 (anden udgave 1781) og af *Amelia* 1782–1783. Fra da af var Fieldings romaner, undtagen *Jonathan Wild*, tilgængelige for det kun dansk-læsende publikum. En anden markør er den stærkt forkortede danske oversættelse af Arthur Murphys essay om Fielding, som blev trykt i *Det almindelige Danske Bibliotek* 1780.⁷¹

Førsteudgaven af *Tom Jones* på dansk fortjener nærmere omtale, da den er blevet oversat i tidligere publiceret metalitteratur.⁷² *Thomas Jones, et Hitebarns sælsomme Hændelser* blev trykt som fortsat roman fra august 1778 til september 1780 i månedsskriftet *Det nyeste Magazin*, der udkom 1778–1781; den fylder 17 af de i alt 36 månedshefter. Det er en fuldstændig oversættelse, indeholdende alle 18 bøgernes samtlige kapitler – kun savnes Fieldings dedikation til Lord Lyttleton. Bogudgaven 1781 i fire bind er et uforandret optryk, bortset fra et nyt titelblad og få typografiske ændringer.

Forlægger af magasinudgaven var først A. H. Godiches Efterlever-ske (til og med april 1780, bog 13), men ved hendes død gik magasinet åbenbart så godt, at Søren Gyldendal ville overtage det. Som Ewald sagde i et impromptu: »hendes Presse stoed ikke«.⁷³ Hos Gyldendal udkom også siden bogudgaven. Men inden forlæggerskiftet havde magasinet skiftet udgiver: den første udgiver var Hans Jørgen Birch (til og med februar 1779, bog 3), den næste Hans Christian Amberg, der udgav resten af romanen.

Men hvem var oversætteren? Det fremgår ikke af bogudgaven (anonym). Magasinet indeholder i et par fortællinger af Birch nogle tvetydige bemærkninger, idet han først skriver:

Da man har saa faa comiske Fortællinger imod den store Mængde følsomme og alvorlige, har jeg efter endeel Kienderes skriftlige og mundtlige Anmodning paataget mig at oversætte den berømte *Fieldings Thomas Jones* efter den engelske Original ...⁷⁴

medens han efter at være fratrådt som udgiver skrev, at han trådte »fra dette Værk blant de blotte Læseres Tal«.⁷⁵

Spørgsmålet er nu, om H. J. Birch fortsatte som oversætter, hvad

Vilhelm Andersen synes at tro,⁷⁶ eller om oversætterhvervet skiftede over til H. C. Amberg omkring den tid, da han overtog udgiverhvervet (omkring bog 3–6, februar-juni 1779). Det kan ikke besvares ved indre kriterier: en nøje sproglig-stilistisk analyse viser intet brud eller om-sving, hvad der måske kunne tyde på Birch som fortsat oversætter.⁷⁷ Men de to hverv fulgtes normalt ad (jvf. Loddess og Todes ovennævnte tidsskrifter), og denne tolkning har en samtidig anonym kritiker uimodsagt anlagt. Han skriver, at Birch »nu ikke længere . . . kan tage Deel i dette Oversætter-Arbeide, men træder fra Verket blant blotte Læseres Tal«. ⁷⁸ Samme opfattelse ligger bag artiklerne om Amberg og Birch i Nyerup og Krafts *Litteratur-Lexicon*.⁷⁹ Det er da også Amberg, der i juni 1780 annoncerer den forestående bogudgave på Gyldendal,⁸⁰ et forlag som han både før og siden havde relationer til, også som oversætter. Ud fra disse ydre kriterier må Birch og Amberg dele ære og ansvar for den første danske *Tom Jones*-oversættelse.

Dernæst kan man spørge, om forlægget virkelig er den engelske original, som Birch ovenfor hævdede, og som bogudgavens titelblad påstår. Spørgsmålet berettiges af, at andre ældre danske oversættelser af engelsk litteratur er fremkommet via tysk, selv om titelbladet eventuelt hævder, at oversættelsen er sket fra originalsproget; et kendt eksempel er Schönaus oversættelse af *Antipamela* (1749).⁸¹ Hvad angår H.J. Birchs oversættelse af Sternes *Yoricks Følsomme Reise igiennem Frankrig og Italien: Af det Engelske oversat* (1775) kan det her oplyses, at han også har haft J. J. C. Bodes tyske oversættelse (1768) som forlæg ved siden af originalen.⁸²

Og det kan bestemmes, at noget tilsvarende gælder *Tom Jones*-oversættelsen. Det er overdrevet, når en kritiker skriver »At *Jones* . . . ikke oversættes af Original-Sproget, men af en anden Oversættelse . . .«⁸³ Men ved oversættelsen er – foruden originalen – anvendt Wichmanns (?) tyske oversættelse *Geschichte des Thomas Jones eines Fündlings* fra 1771, nævnt ovenfor side 9. Afhængigheden ses allerede af titlens Thomas ← Tom, der ligesom navnene Hartmann ← Thwackum og Viereck ← Square går igen fra begge de ældste tyske versioner. Af oversættelseseksemplet på de følgende sider (fra *Tom Jones*, bog 11, kap. 8) ses både den originale roman og den tyske 1771-oversættelse som forlæg for den danske.

*Oversættelseseksempler til sammenligning imellem den danske
1778-80-oversættelse og som mulige forlæg originalen og de ældre
tyske oversættelser.*

Eksemplerne stammer fra et enkelt afsnit (»Just as Sophia arrived ...
for his impiety«.) i *Tom Jones*, bog 11, kap. 8:

Tom Jones

... not unlike ... in shrillness, to cats, when caterwauling; or to
screech-owls;
... that gate which seems to derive its name from a duplicity of
tongues ...
... milk and honey and oil ...
... with unhallowed license ...
... the shrimp as big as a prawn ...
... committed to the care of the nymphs ...
... the profane wretch ...

1749-50

... an Durchdringlichkeit dem Katzengeschrey, wenn sie auf die
Freithe gehen, oder einem Eulgeheul, nicht unähnlich ...
... des Thores ..., das seinen Namen von der Verdoppelung der
Zunge herleitet ...
... Milch, Honig und Oel ...
... mit unheiliger Freyheit ...
... den Aal, der wie ein kleiner Pfaal ist,
... der Sorge dieser Nymphen anvertraut ...
... der unheilige Bösewicht ...

1771

... an hellem Klange dem Geschrey der Katzen, wenn sie auf die
Katerjagd gehen, oder einem Eulengeheule, nicht unähnlich ...
... jenes Thores ..., welches seinen Namen von doppelten Zungen
herzuleiten scheint ...
... Milch und Honig und Oel ...
... mit unheiliger Frechheit ...
... den Aal, der so dick ist wie ein Arm,
... der Sorge dieser Nymphen anvertraut ...
... der unheilige Bösewicht ...

1778-80

... lignede den ... i Henseende til sin giennemtrængende Skarphed,
den Lyd, Kattene give af sig, naar de gaae paa Jagt, eller Ugleskriig,
... den Port, der synes at have faaet sit Navn af dobbelte Tunger ...
... Melk, og Honning, og Olie ...
... med en vanhellig Frækhed ...
... Reyen der er ligesaa tyk, som en Krebs ...
... betroet til disse Nymphers Omsorg ...
... den vanhellige Stakkel ...

Amelia-oversættelsen fra 1782-1783 – ligeledes uforkortet – er anonym, og oversætteren ukendt. Udgiveren og forlæggeren, bogtrykker Lauritz Christian Simmelkiær, indrømmer dog et vist medansvar for oversættelsen, idet det i hans »Forerindring« ganske vist hedder,

at denne Oversættelse ikke er skeet eller foranstaltet efter mit Valg, ligesom og dens Forlag først blev mit eget, efterat denne første Deel næsten var færdig fra Pressen. Jeg havde ellers ikke holdt det for en Besparelse for Kjøberne, at udelade de Afdelinger i Bøger og Capitler, som findes i Originalen, samt det over hvert Capitel anbragte Indhold, hvilket Oversætteren dog maae have troet samme at være.

Men videre hedder det:

Ingen skjønksom Læser, veed jeg vist, vil tage mig det ilde op, at jeg ikke allevegne har beholdt de *Fjeldingske* Udtrykke, hvor jeg har troet at de kunde blive til virkelige Anstød for vore Tiders unge Mennesker, som læse deslige Skrivter, og derover har ladet dem forandre. Hverken Forfatteren eller Historien taber derved. ...

Det har ikke været muligt for mig at sammenligne oversættelsen med den gamle tyske *Amelia*-oversættelse. Men spørgsmålet om forlæg er blevet berørt af en samtidig kritiker, der skriver, »at vi have havt den Engelske Original ved Haanden; og derved erfaret, at denne ikke er brugt, men at nærværende Arbejde er en saare troe Oversættelse af en tydsk Oversættelse«. ⁸⁴

Simmelkiærs ord om »vore Tiders unge Mennesker« berører spørgsmålet om den befolkningsmæssige sammensætning af det nye

store dansklæsende publikum, der fra slutningen af 1770erne gjorde det muligt at udgive ikke alene Fieldings, men også Richardsons senere lange romaner, og derved at give den engelske borgerlige roman sit danske gennembrud. Det kan undersøges ved hjælp af den abonnentliste, der findes i *Det nyeste Magazin* efter 5. bog af *Thomas Jones*, sammenlignet med den i 7. bind af *Sir Carl Grandisons Historie*.⁸⁵ En referenceramme for en sådan undersøgelse og en diskussion af problemerne ved analyse af abonnentlister findes i Sven Møller Kristensen, *Digteren og Samfundet i Danmark*, der bl.a. gennemgår 6 lister fra 1770erne og 1780erne.⁸⁶

Af de ca. 200 abonnenter på magasinudgaven af *Thomas Jones* tilhører godt 10% den egentlige borgerstand, godt 33% akademikerstanden, knap 8% gruppen af militære og godt 33% embedsstanden; desuden er knap 8% uden titelangivelse og 8% kvinder af forskellig stand. Ved en sammenligning fremgår det, at folk fra de jævne lag er kraftigere repræsenteret her end ellers i tiden, hvad der nok også hænger sammen med udgivelsesformen. Borgerstanden er relativt velrepræsenteret, og med lige så mange håndværkere som handlende, og ikke alle er mestre. Inden for akademikergruppen er det især studenterne, der tæller (i alt ca. 20%), og mange af dem aftager flere eksemplarer, nok til videresalg.⁸⁷ Teologerne udgør ca. 5% – Birch var selv sognepræst i Vallengård. Gruppen af militære er relativt lille, og inden for den træffes især officerer af lavere rang: løjtnanter og kaptajner, medens adelen er svagt repræsenteret. Embedsstanden er meget velrepræsenteret ved kancellister, sekretærer, bogholdere, fuldmægtige osv., men også en del råder.

En sammenligning med Richardson-publikummet, de ca. 500 abonnenter på *Carl Grandison*, tyder på, at tallene i de seks nævnte hovedgrupper er temmelig generelle, dog er militæret nede på ca. 4%: det er de yngre officerer, der næsten mangler. Inden for grupperne ses lignende forskelle: studenterne udgør kun ca. 16%, mens præster og andre teologer udgør næsten 10%. Borgerne er lidt flere, ca. 12%, hvoraf flest er købmænd og andre selvstændige handlende. Det almindelige billede er, at denne liste indeholder flere selvstændige, kandidater og overordnede embedsmænd end *Thomas Jones*-listen.

Det er en selvfølge, at læserkredsen har været meget bredere end tallene viser: det køvende publikum er ikke identisk med prænumeranterne, og andre har lånt bøgerne i et læseselskab, et lejbibliotek,

af bekendte osv. Interessen har i begge tilfælde været stor nok til at bære flere udgivelser.

Det karakteristiske ved modtagelsen af de nye danske Fielding-oversættelser omkring 1780 var, at forfatteren nu uden videre regnedes for en berømt, og at kritikken næsten kun var positiv. Det er naturligt, at udgiverne selv roser deres produkter, som når Birch i sin anden fortale i magasinet skriver om *Thomas Jones*:

Dette Skrift har samme Egenskab, som *Yoricks* Reyse og andre engelske Skrifter; de vil læses meer end eengang, for at føle alt det Skønne og Vittige, alt det Muntre og Satiriske, som ligger skiult under deres dybsindige og alvorlige Mine. Et stort Bekiendtskab med det menneskelige Hierte, stor Opfindelse og vittig Satire er den berømte *Fieldings* Egenskaber, og iblant hans Arbeyder er dette Skrift altid anseet for hans Mesterstykke.

Eller når Simmelkiær skrev om *Amalia*:

Det er ikke denne Histories Anpriisning for danske Læsere, jeg her vil foretage mig. Naar man veed Forfatterens Navn, Hr. *Henrich Fjelding*, den samme som har skrevet *Thomas Jones* eller Hittebarnet, saa har *Amalia* Recommendation nok derudi.

Men ganske tilsvarende bemærkninger gik igen i modtagelseskritikken i »De lærde Tidender«. Om magasinudgaven hed det bl.a. »De øvrige Stykkers Værdie er næsten alle bekiendt og fuldkommen afgjort. *Fieldings*, *Arnauds* og *Marmontels* Navne ere Anpriisning nok . . .«⁸⁸ »*Fieldings* Arbeide er i øvrigt saa bekiendt, at vi ikke behøve at skrive et Ord derom«. ⁸⁹ Og om bogudgaven af *Thomas Jones* blev der skrevet:

Fieldings Hittebarn er et Naturen og Menneskeligheden saa nøiagtigen udtrykken Skilderie, at Kiendere eenstemmigen have anseet det for et Mesterstykke, og givet det Sted blant de beste Romaner.⁹⁰

Om første bind af *Amalia* hed det: »vi ere med ham ganske enige i, at en Bog . . . der anpriser sig selv, ikke behøver Anpriisning andensteds

fra«. ⁹¹ Om de tre sidste bind af *Amalia* skrev den recensent, der havde kritiseret, at den var oversat fra tysk:

Den kyndige Læser indseer altsaa lettelig, at den danske *Amalia* kan være en god Tidsfordrivs-Lecture (store Geniers Værker kunne temmelig forhutles, inden de blive ganske ukiendelige!) men at den er ubrugbar for den, der vil føle Fieldings Aand, og undersøge hans fine Characteertegninger, og overhovedet for enhver, som kiender og elsker sit Modersmaal. ⁹²

De træk, der stadig fremhæves, er den komisk-satiriske skrivemåde og den naturlige karakterskildring, hvor han dog stadig står i skyggen af Richardson: »*Richardsons* Menneskekundskab, og Menneskeskildring, *Rousseaus* Veltalenhed og Pathos, *Fieldings* rige Lune, og den Sandhed hvormed han maler komiske Scener ... – disse have vant, i det Mindste den bedre Deel af Publikum, til at troe, ... 'at den Autor er Mindste den bedre Deel af Publikum, til at troe ... 'at den Autor er den bedste, som man finder sin egen Verden igjen hos'«. ⁹³

Bedømmelserne synes æstetisk begrundede, snarere end moralsk. Men en undertone af usikkerhed over for det »farlige« – dog på et filosofisk jævner plan end Ewalds – ses i Simmelkiærs fjernelse af »de *Fjeldingske* Udtrykke [der] kunde blive til virkelige Anstød«. I den citerede anmeldelse af første bind af *Amalia* roses dette skridt, idet kritikeren dog i fuld alvor foreslår, at originaludtrykkene burde anføres som fodnoter!

Tiden indtil 1810erne

Romangenren – og inden for den: den borgerlige roman – var i tiden frem til det første tiår af 1800-tallet en dominerende litterær genre, både i skikkelse af oversættelser og originale forsøg. Blandt de mange oversættelser af engelsk romanlitteratur kan fx. nævnes Edward Kimbers Fielding-eftertiligning *Joseph Thomsens Levnet og Hændelser* (1787-1788, nyt oplag 1799). ⁹⁴

Fluktuationerne i den litterære avantgardes smag og interesser og også i publikums interesse for »Tidsfordrivs-Lecture« synes ikke at have berørt Fieldings status, som den var etableret omkring 1780. I samtidige og senere skrifter, fx. digteres og litteraters erindringsværker

og brevsamlinger, kan man finde en del udtryk for periodens interesse for Fielding. Med varierende vægt er det stadig de samme træk, der fremhæves, og vurderingen er stadig næsten kun positiv, som vi skal se i det følgende.

Men trods interessen fik Fielding dog ikke nogen væsentlig indflydelse på den originalt danske borgerlige romanlitteratur. Størst betydning har han nok haft for Lauritz Hasse, *Karl Peter Ziermann*, eller ligesom man reder saa ligger man (1802).⁹⁵ I en replik her sammenlignes Richardsons og Fieldings karakteriseringskunst: om *Grandison* siger en provst:

Desuden . . . ere de gode Karakterer i den altfor fuldkomne; det er Engle, ikke Mennesker. Slige uopnaaelige Karakterer vælge neppe mange sig til Mynster. Jeg tror næsten, der kan læres meere af en *Thomas Jones*, *Peregrine Pickle* og andre af deres Slags, hvor Heltene ere Mennesker, der have baade god og slet Sind; thi deres Feil kunne ofte advare stærkere mod Lasterne end den over-spændte Dyd.⁹⁶

Den rationalistisk-moralske slutbemærkning opsummerer meget godt synet på Fieldings moralske gehalt. Man bemærker berøringspunkter med Holbergs og Ewalds formuleringer.

I det følgende anføres som eksempler syv danske skribenter, der i tiden fra ca. 1780 til 1810'erne har læst og – undertiden først langt senere – omtalt eller citeret Fielding, ofte i sammenhæng med andre forfattere.

Knud Lyhne Rahbek fortæller i sine erindringer fra 1824, at Christen Pram omkring 1779 forsøgte at få ham til at omskrive en historie i »Fieldings og Sternes Maneer«, hvad der dog ifølge Rahbek selv lå »over, og aldeles udenfor mit Talent«. ⁹⁷ Der er heller ikke spor af Fielding i den pågældende historie, »Pauline Rinteln«, og vistnok heller ikke i andre af hans historier. I tidsskriftet *Den danske Tilskuer* (1791-1806), hvori Rahbek udfolder sig som en stor citatforbruger, kan man dog finde spor af hans Fielding-læsning, fx. i brugen af engelske karakteriserende brevskrivernavne som Eva Slipslap (altså fra *Joseph Andrews*-oversættelsen)⁹⁸ og Jeremias Lovegold (Lovegold hedder titelpersonen i *The Miser*, Fieldings version af Molières *L'avare*).⁹⁹ Rahbeks egen oversættelse af *L'avare* synes dog uden præg af Fieldings.¹⁰⁰

Peter Andreas Heiberg, fra 1787 kgl. translator i nyeuropæiske sprog, læste også i begyndelsen af 1790erne Fieldings skuespil. Heiberg citerer oftere Fielding, således stammer fx. mottoet til syngespillet *Selim og Mirza* (1790) fra *The Historical Register for the Year 1736*:

If a man stays till he is damn'd, it is possible he may never get into print at all; the town is capricious; for which reason, print as fast as you write, that if they damn your play, they may not damn your copy too.¹⁰¹

I samme stykkes »Forerindring« citeres en replik fra *The Pasquin*:

Hang this play, and all plays! the dancers are the only people, that support the house; if it were not for them, they might act their Shakespeare for empty benches.¹⁰²

Mottoet til syngestykket *Indtoget* (1791) stammer også fra *The Historical Register*:

1. *Player*. Ay, prithee, what subject wouldst thou write on?
2. *Player*. Why, no Subject at all, Sir! but I would have a humming deal of Satire, and I would repeat in every page, that courtiers are cheats, and don't pay their debts; that lawyers are rogues; physicians blockheads, soldiers cowards; and ministers
1. *Player*. What? What, Sir?
2. *Player*. Nay, I'll only name'em, that is enough to set the audience a-hooting.¹⁰³

Der er grund til at tro, at Fieldings skuespil har inspireret P. A. Heiberg i disse år. Derimod er det nok primært romanforfatteren, Heiberg sigter til i den følgende passus – fra »Forerindringen« til *Skuespil: Andet Bind* (1793) – en passus, der ligger på linje med Holbergs, Ewalds og Hasses vurderinger af Richardsons absolutte menneskeskildringer:

Naar Schröder og Fielding male Mennesker, saaledes som de kunne være og virkelig ere, saa skildre Kotzebuc og Richardson enten Engler eller Dievler eller topmaalte Narre, men ingen virkelige Mennesker.

Jens Baggesen satte derimod Richardson meget højt, hvad der fx. fremgår af hans digt »Til Richardsons Clarissa« (1788) og hans sidestilling af *Clarissa* med Cervantes' *Don Quixote* og Homers *Iliaden*, endnu i 1805.¹⁰⁴ Men hans udtalelser om Fielding vidner også om respekt for dennes værk som poetisk prosakunst; han spørger i *Labyrinten* (1792-1793),

om der gives virkelig nogen anden Ordkunst end Veltalenheden?
om der eksisterer nogen virkeligere Poesie end Yoricks følsomme
Reise, Don Qvixotte, Tom Jones ... og andre deslige Hovedet og
Hiertet uden Metrum og Riim henrivende og fortryllende Vær-
ker?¹⁰⁵

I begyndelsen af *Labyrinten* sammenknyttes også Fielding og Homer:

Moralen af alle de tyve Bøger, *Odysseen* indeholder, er i Grunden
ingen anden end den: at *Søen lærer*, hvorfor og Engellands prosa-
iske Homer kalder dette Digt meget sindrigen *Ædedigtet*.¹⁰⁶

Til »Engellands prosaiske Homer« er i originaludgaven knyttet fodnoten »Henrik Fielding, Forfatteren af Thomas Jones«, der peger på den danske oversættelse. Det gør også oversættelsen »Ædedigtet« af »that eating poem of the Odyssey«.¹⁰⁷ Man kunne så tilføje den fodnote, at den hyppige brug af Fieldingepitetet »den prosaiske Homer« i engelsk kritik føres tilbage til Byron, der kaldte Fielding »The prose Homer of Human Nature«.¹⁰⁸

Malthe Conrad Bruun har rimeligvis allerede læst *Tom Jones* på dansk, inden han som 25-årig drog i eksil i Frankrig i 1800. Det kan forklare, at han – modsat sin franske samtid – let kunne sondre imellem Richardson og Fielding som forudsætninger for senere franske romaner.¹⁰⁹ Ud fra moralske kriterier var han mere positivt indstillet til Richardson, men en fremstilling af hans franske kritik er der ikke plads til her.

Adam Oehlenschläger fortæller i sine erindringer, at han som dreng lånte *Tom Jones* fra Venninghausens lejebibliotek:

jeg læste ... og fulgte Albert Julius og Robinson Crusoe til deres
Øer, sværmede omkring i Feelandet med Aladdin, eller morede
mig med Tom Jones, og løe over Siegfried von Lindenberg.¹¹⁰

Da han i 1806-1807 besøgte Henrich Steffens, var Fielding blandt de digtere, de stredes om.¹¹¹ I et brev til H. C. Ørsted skrev Oehlenschläger i 1807 om Steffens:

Omstændighederne bøde mig at *blive* hos ham, jeg maatte altsaa daglig døye at høre Herder, Schiller, Voss, Jean Paul, Evald, Klopstock, Fielding, Horaz, kort de største Digtere af alle Nationer nedrevne, hvis Skoetvinge han ikke var værdig at opløse.¹¹²

Senere har Oehlenschläger, i et brev til Walter Scott 1822, fortalt, at han har læst *Tom Jones* på engelsk.¹¹³

I en strukturelt-litteraturhistorisk undersøgelse af Aladdin-Nouredin-traditionen i Danmark har Jens Kr. Andersen og Leif Emerek inddraget Tom Jones-Blifil-relationen, men ikke fundet, at den har påvirket den danske tradition.¹¹⁴

Om sit eget forhold til *Tom Jones* har *Henrich Steffens* selv langt senere skrevet i sine på tysk affattede erindringer *Was ich erlebte* (1840-1844). Det hedder heri om skoletiden i Roskilde 1785-1787:

Eine Unterhaltung theilte ich mit meinen Brüdern. Die Richardsonschen Romane, und vor allem Fieldings Tom Jones, beschäftigten uns lebhaft; Tom Jones war unser Liebling. Was das Buch Gefährliches enthält, konnte uns noch nicht schädlich werden; aber der jugendliche, fröhliche, offene Held erschien uns als ein Muster, während Blifil in unsern Augen das Bild einer gemeinen Seele, eines Spiessbürgers, eines verächtlichen beschränkten Menschen ward, und der Eindruck dieses Buches auf mein jugendliches Gemüth war so tief, dass er, irre ich nicht, einen bedeutenden Einfluss auf mein ganzes Leben ausgeübt hat.¹¹⁵

Man bemærker lighedspunkterne med Ewalds udsagn. – I københavnerårene efter 1787 læste han stadig *Tom Jones*, fra Venninghausens lejembibliotek, naturligvis på dansk:

Fielding's Tom Jones blieb noch immer der Lieblingsroman der Knaben und alle übrigen schienen uns neben diesem unbedeutend. Ich weiss kaum, wie oft, und immer mit gleicher Freude, das Lesen dieses Romans wiederholt wurde.¹¹⁶

Men så er omvurderingen sat ind, således som det også fremgik af Oehlenschlägers brev.

Ich habe später diesen Eindruck erneuern wollen, und es erscheint mir fast unbegreiflich, wie diese Schrift einen solchen Eindruck hatte machen können, wie es dem Knaben möglich war, sich durch das breite Gerede des ersten Theils durchzuarbeiten. Ohne allen Zweifel lag der Grund darin, dass es das erste Buch dieser Art war, welche uns in die Hände fiel.

Det blivende indtryk var altså af det »farlige« – det moralsk tvetydige – og af en bred, ensformig prosastil.

Et voldsomt angreb på Fielding (blandt mange andre) fremkom i 1812 med følgende ord af *N. F. S. Grundtvig*:

Hvad Man ellers kaldte Poesi var enten vild Latter over Fordærvelsen, som hos Iren Svift, som døde i Daarekisten, eller Skildringen af den forsvundne Dyd, som Richardsons og Goldsmithes; løierlige, tildels smudsige Eventyr, som Sternes, Fjeldings og Smollets, og tomme Malerier af Naturen som Skotten Thomsens.¹¹⁷

Her i Grundtvigs *Verdenskrønike* ses opfattelsen af Fielding som ligeud »smudsig« vist for første gang. Men fordømmelsen drukner i mængden af polemiske udfald i krønikens mægtige opgør med al vantro gennem tiderne, ikke mindst i det 18. århundrede og ikke mindst i England.¹¹⁸ Skriftet vakte stor modstand, men angrebet synes ikke kommenteret i samtidens detaljerede recensioner.¹¹⁹

Grundtvigs fordømmelse kan analyseres i flere bestanddele, der hver for sig er temmelig karakteristiske for tiden omkring 1810. For det første en fordom imod England, landets fjende i napoleonskrigene;¹²⁰ for det andet en tendens til en ændret moralopfattelse, der kort kan bestemmes som klarere dualistisk, fordømmende og fortrængende det jordiske, det materielle, det kødelige;¹²¹ og endelig for det tredje med romantikkens gennembrud en omvurdering af hele den skønlitterære tradition, hvilket bl.a. gik ud over romangenren som helhed.¹²² Genudgivelsen af den gamle *Tom Jones*-oversættelse betegner for så vidt et slutpunkt (1813).

Resten af 1800-tallet

Anglofobien var dog ikke stærkere end, at der netop fra ca. 1800 synes at have været stigende interesse for at lære engelsk: alene i de 15 år fra 1801 til 1816 udkom godt en halv snes engelske lære- og læsebøger beregnet for danske, flere end i hele det 18. århundrede. For kendskabet til engelsk litteratur har disse bøger sikkert haft en vis betydning, men Fielding selv spiller ingen væsentlig rolle. Han er i tiden indtil 1850 kun repræsenteret med småstykker fra *Tom Jones*, *Joseph Andrews* og *Miscellanies* i 4 læsebøger.¹²³

Langt op i 1800-tallet er det meget begrænset, hvad der findes udgivet af behandlinger af engelsk litteraturhistorie på dansk; og hvad der findes, er uselvstændigt og mest i lapidarisk leksikonstil. Fra en fremstilling fra den sidste halvdel af århundredet skal her anføres nogle ord, der kort sammenfatter det dualistisk-moralistiske syn på Fielding og *Tom Jones*, som var fremherskende herhjemme i 1800-tallet:

'Tom Jones', i hvilken Bog *Fielding* giver os sit Ideal af en ung Mand, er hans Hovedverk og skrevet med stort Talent: men Fieldings moralske Begreber var ikke meget fine eller ophøjede, og hans Helt *Tom* er uagtet al sin 'Ædelmodighed' en alt andet end ædel Personlighed.¹²⁴

Læsningen af – og dermed førstehåndskendskabet til – Fielding gik uden tvivl stærkt tilbage i det 19. århundredes Danmark. *Joseph Andrews* blev efterhånden en stort set ukendt roman, som fx. i leksikon-artikler gang på gang kaldes *Joseph Andrew*.¹²⁵

Tom Jones nyoversattes ganske vist 1854–1855, men denne udgave har næppe fået stor betydning, måske p.g.a. udgivelsesformen: som avisføljeton. Fra 15.4.1854 kørte den i knap 7 måneder i C. St. A. Billes *Dagbladet*, det førende nationalliberale blad i København, og derefter udkom den på særlige tillægsark til bladet indtil 21.7.1855. I tiden derefter, og endnu så sent som i februar 1857 annoncerede forskellige boghandlere den »Tilkjøbs ønskes« i *Dagbladet*, så en vis efterspørgsel må der have været.¹²⁶ Men udgaven gav tilsyneladende ikke anledning til omtale af bogen eller forfatteren, ikke en gang i bladets egne spalter.

Billes motiver for at bringe *Tom Jones* som avisføljeton (en ret ny genre i Danmark: første gang brugt 1842-1843)¹²⁷ var sikkert mere

forretningsmæssige end idealistiske. Men om projektet har været særlig vellykket, kan man tvivle på. Foruden *Tom Jones* bragte bladet nemlig fra 7.6.1854 til 11.10.1856 Thackerays *The Newcomes* (under titlen *En respektabel Familie*), og det er utvivlsomt disse to føljetonromaner, Bille tænkte på, da han i 1858 skrev:

De engelske Blade have hidtil holdt sig frie for den i andre Landes, navnlig Frankrigs, Presse saa stærkt fremtrædende Feuilleton, ikke blot den absolut uheldige, som i meningsløse eller kunstlede Brudstykker leverer milelange Romaner, men ogsaa den mere berettigede Feuilleton, der paa en let Maade behandler Theater og Kunst.¹²⁸

For at forkorte *Tom Jones'* milemål er alle førstekapitlerne udeladt fra og med bog 9, den sidste af bøgerne i første del. Denne anden oversættelse af *Tom Jones* er altså ufuldstændig; også dedikationen mangler. Oversættelsen synes at være uafhængig af den gamle danske oversættelse. Ligesom de andre oversættelser fra engelsk i *Dagbladet* i 1850'erne er den anonym, og oversætteren har ikke kunnet opspores i Billes journalistik eller privatkorrespondance fra tiden (i Det kongelige Bibliotek).

I tiden frem imod midten af århundredet var Fielding nærmest blevet glemt i Danmark, i hvert fald sammenlignet med andre af de klassiske engelske romanforfattere som Richardson, Smollett og Goldsmith; de to sidstnævnte fik nyoversættelser et par gange i 1800-tallet. Forholdet belyses også af den gamle overbibliotekar ved Det kongelige Bibliotek E. C. Werlauff (1781-1871):

Som et Træk til Romanlæsningens Karakteristik kan anføres, at den engelske Romanforfatter Richardson's »Pamela« der udkom i dansk Oversættelse allerede i Aarene 1743-46, endnu i min Barn-dom var en yndet Lecture i Særdeleshed for det andet Kjøen —, og at et par meget store Romaner, som han efterlod, nemlig »Clarissa Harlowe« og »Carl Grandison«, begge endnu fik danske Oversættelser i Aarene 1700 nogle og firs, den ene i 8, den anden i 7 tykke Bind. At Romaner af saa vidtløftigt Indhold her kunde udkomme og blive en yndet og almindelig Læsning, er vistnok mærkeligt, og der haves i det ringeste hos os ikke Exempel paa nogen oversat Roman i saa mange Bind, som har kunnet holde sig

som stadig Læsning indtil ind i nærværende Aarhundrede, hvilket var Tilfældet med de to nævnte. De samtidig udkomne Oversættelser af Fieldings Arbejder, især Tom Jones, synes i en senere Tid at være blevne glemte, men den engelske Forfatter, som fra det omtalte Tidspunkt især tildrog sig Opmærksomhed, var Smollet . . .¹²⁹

I guldalderetiden er det mest nærliggende at lede efter Fielding-spor hos litterært konservative forfattere som fru Gyllembourg og Blicher.

I *Thomasine Gyllembourgs* Hverdagshistorier kan man finde hentydninger til både Richardson og Fielding.¹³⁰ Selv skrev hun i et brev i 1831:

Jeg synes det er forskrækkeligt hvad de Engelske har for en uendelig Skrivemaade og finder Behag i at opholde dem ved Bagateller. Fielding er vist en Undtagelse og saa Goldschmidt, Gud glæde deres Sjæle!¹³¹

Hvad angår *Steen Steensen Blicher*, er forholdet til Fielding undersøgt af Johs. Nørvig.¹³² Det er meget tænkeligt, at Blicher har læst *Tom Jones*, og det er muligt, at han har kendt *Jonathan Wild*. Men Nørvigs teori om en dyb indflydelse hviler på et spinkelt grundlag: »Forholdet er altsaa det, at mens Blicher ofte nævner navne paa Richardsons helte, men aldrig kopierer scener fra hans værker, har det sig omvendt med Fielding, der baade ved sin teori og sin praksis har sat sig dybe spor i Blichers digtning».¹³³ Blicher skulle herefter, ifølge Nørvig, bevidst have skjult indflydelsen ved at undgå eksplicitte hentydninger til Fielding. Men de lighedspunkter med Fielding, som Nørvig påpeger i bl.a. »Røverstuen« (2. kap., jvf. begyndelsen af *Tom Jones'* bog 8), »En Landsbydegns Dagbog« samt »Kjeltringliv« (jvf. *Jonathan Wild*), er langt fra så tydelige, at argumentationen overbeviser; både den teoretiske og praktiske baggrund kan Blicher have fra andre steder. Tilbage bliver den kendsgerning, at det eneste – indrømmet minimale – udtrykkelige indicium for en tilknytning imellem dem er negativt: i Blichers oversættelse af Goldsmiths *The Vicar of Wakefield* (fra 1827) nævnes i slutningen af kap. 7: »Thackum [sic] og Sqvare«. Fejlen i navnet, hvorved allusionen til verbet »thwack« går tabt, gentages i 1837-udgaven. Men det behøver jo ikke være Blichers fejl.

At Fielding i 1830'erne var en forfatter med klang af det forrige

århundrede ses også i *H. C. Andersens O. T.* (1836). Fielding er her sammen med andre 1700-tals forfattere indeholdt i hovedpersonen Ottos bedstefars åndelige skat i »det store Bogskab med Glasdørene for«. ¹³⁴ For Andersens egne romaner har Fielding ingen betydning haft. Hans overfladiske kendskab til *Tom Jones* afspejles tilsyneladende i et brev fra 1843:

Klokken 9 drikker jeg min Kaffe hos mig selv, Klokken 12 spise vi samlede Frokost, 4½ er det Middag og Kl. 8 Thee, efter denne læser en Hr. Timmermann høit i Fjeldings Thom-Jones. ... ¹³⁵

For en romanforfatter som *M. A. Goldschmidt*, der dog har læst *Tom Jones* i ungdommen, ¹³⁶ synes Fielding heller ikke at have haft nogen væsentlig direkte betydning.

Den anglofile kritiker *Chr. Molbech* (1783-1857) fortæller i et brev fra 1847, at han for sine sidste leveår vil anskaffe sig et lille bibliotek på en 16-20 bøger, »som skal være den classiske Kiærne af mine Yndlingsforfattere. – Dickens kommer vist ikke deriblandt; ... men jeg kan vist ikke undvære Tom Jones ved siden af Sentimental Journey«. ¹³⁷ Nogle år senere, i 1856, skriver han i et brev:

I de sidste Dage er jeg, ogsaa tilfældigt, kommen til at læse en fortræffelig Artikel i et nyt Hefte af Quarterly Review over Fielding, hvis »Tom Jones«, som jeg 2-3 Gange har gennemlæst, hører til mine Yndlingsbøger ... Fielding havde adskillige Egen-skaber, af høist agtværdig og elskværdig Natur, tilfælles med *Cervantes*; skiøndt af en heel anden, nordisk mild, mere sentimental – eller for ikke at bruge en saa let misforstaaelig Benævnelse – mere følende, mere elskende Charakter. ¹³⁸

Trods 1854-1855-udgaven af *Tom Jones* kan man ikke tale om en Fielding-renæssance i Danmark, svarende til den, som han oplevede først og fremmest i England på denne tid. Men oversættelsen betød, at *Tom Jones* nu igen var tilgængelig for interesserede danske læsere. Endnu for få år siden har denne udgave kunnet lånes på Københavns Kommunes Hovedbibliotek.

1900-tallet

Heller ikke det moderne gennembrud bragte Fielding frem i lyset igen. Det var ikke klassisk engelsk litteratur, der lå fx. den yngre Georg Brandes særlig på sinde.¹³⁹ Og et stykke op i vort århundrede var Fielding stadig absolut en forfatter for særlig interesserede. Selv specialister som mag. art. Ingemann Ottosen (1918) og Vilhelm Andersen (1934) kendte ikke hans første roman bedre end, at de kaldte den for *Joseph Andrew*.¹⁴⁰

Men Ejnar Thomsen, der i slutningen af 1920'erne skrev de første videnskabelige afhandlinger om Fielding på dansk, hævdede dog i den første af dem, at »Fielding læses jo endnu ret almindeligt« (1928), hvilket i sammenhængen må gælde Danmark eller i hvert fald Skandinavien. Thomsen tænker nok på *Tom Jones*-oversættelsen og den stadig mere udbredte læsning af engelsksproget litteratur her i landet.¹⁴¹

Poul Boisens oversættelse af *Joseph Andrews* – med et langt glimrende forord af udgiveren C. A. Bodelsen – udkom som bind 23 i den store verdenslitteraturantologi Gyldendals Bibliotek 1928-30. Men da bindet udkom i september 1928, var det faktisk som det første af seriens 52 bind – en premiere, der blev godt modtaget.¹⁴² Den alvorligste anke imod oversættelsen er ikke, at den er ret stærkt forkortet, men at udgaven ikke selv gør opmærksom på det. Også anmelderne negligerede det. Der mangler faktisk 8 af de 64 kapitler, og også inden for de resterende er der udeladt afsnit. Men trods dette var det et fremskridt, at *Joseph Andrews* efter 180 år igen kunne læses i en ny dansk oversættelse.

Først i de anglomaniske år efter anden verdenskrig begyndte der atter for alvor at komme interesse omkring Fielding her i landet, en interesse, der dog først i 1960'erne førte frem til de nye oversættelser, der gav ham en renæssance.

I en enquete i 1949 indhentede Arne Frost-Hansens Boghandel de 32 kendteste danske kritikeres svar på spørgsmålet »Hvilken klassisk bog har haft størst betydning for Dem?« Mange nævnte mere end en bog, men kun en, Jørgen Claudi, nævnte *Tom Jones*, »fordi den åbner døren til hele den menneskerigdom, man møder i den klassiske engelske roman«.¹⁴³

Året før havde *Hans Scherfig* offentliggjort sit essay om Fielding og specielt *Jonathan Wild*, »Bogen om den store mand« (1948).¹⁴⁴ Wild ses her som »en pioner for den moderne kapitalist«, et syn som

netop i årene efter hitlerismen var fremme også i England: Elizabeth Jenkins havde skrevet, at Wild virkede »hideously familiar to all who have seen the rise of Hitler«. ¹⁴⁵ For Scherfigs vedkommende inspirerede Wild direkte til en af personerne i hans satiriske roman *Skorpionen* (1953):

Ligesom den navnkundige Jonathan Wild the Great, som afsluttede sit glørværdige liv i en britisk galge i 1725, og den berømte Frank Costello, som endnu lever komfortabelt i New York, stod Knud Erik Løvkvist i venskabelig og forretningsmæssig forbindelse med politiet. Uden hjælp fra mænd som Jonathan Wild og Knud Erik Løvkvist kan et politi kun vanskeligt varetage sine pligter i borgersamfundet, og uden hjælp fra politiet kan direktører som Wild og Løvkvist vanskeligt opretholde disciplinen inden for deres forretningsorganisationer. ¹⁴⁶

Det samfundskritiske aspekt ved Fieldings forfatterskab understregedes også af Eric Danielsen i en kronik om Fielding, »En aktuel samfundssatiriker«, i *Land og Folk*, 8.10.1954; den slutter således:

Hvad Fielding sagde for mange år siden har i stedet for at miste sin kraft snarere vundet i uhyggelig aktualitet. I stedet for sekterisk og selvretfærdigt at slå ned på hans letforklarlige begrænsning, er der langt snarere grund til at beundre, at Fielding allerede for snart 200 år siden var i stand til at gennemskue den fremrykkende kapitalisme – på et tidspunkt, da det borgerlige samfund endnu ikke så tydeligt som i dag havde nået at afsløre sit sande væsen!

Men den socialt orienterede interesse for Fielding gav sig dog ikke udslag i nyoversættelser. *Jonathan Wild* blev ikke, er aldrig blevet, oversat til dansk (men norsk, Oslo 1932).

Derimod tør man gætte på, at det var 1960ernes antibornerthed og erotiske nyfgenhed, der gav økonomisk baggrund for at nyoversætte *Tom Jones*, oven i købet to gange. Det var nok Tony Richardsons film *Tom Jones* efter John Osbornes manuskript (1963), der gav stødet til den nye interesse, også her i Danmark. Da den opførtes i København i februar 1964, skrev Klaus Rifbjerg fx. om bogens Tom:

Tom er en fræk slambert, der vælter pigerne omkuld med stor selvfølghed, hans historie kombinerer en livsmoral med det eventyrlige, hans fabel er ønsketænkning, men fuld af koloristisk værdighed. Han er simpelt hen godt filmstof.¹⁴⁷

Billedet af Tom Jones som en fræk slambert pryder også det omslag, der skulle sælge Sven Hakon Rossels oversættelse fra 1966. Den bærer, kun delvis med rette, betegnelsen »oversat og forkortet af Sven Hakon Rossel«, eftersom hverken forkortelsen eller oversættelsen er særlig selvstændig.

I forhold til Fieldings *Tom Jones* udgør Rossels rent kvantitativt ca. 30-35%, men et rimeligere sammenligningsgrundlag er nok Somerset Maughams kondenserede *Tom Jones* (1948).¹⁴⁸ I forhold til denne omfatter Rossels ca. 70% – dog må det retfærdigvis indrømmes, at Rossels også indeholder få og små afsnit, der ikke er med i Maughams. Men 1966-oversættelsens dybe afhængighed af Somerset Maughams udgave ses alene af kapitelinddelingernes overensstemmelse. Begge udgaver mangler dedikationen og kapiteloverskrifterne.

Afhængigheden af 1854-1855-oversættelsen ses af et afsnit som dette fra bog 11, kap. 4:

1854-1855-oversættelsen:

Jeg for min Part tilstaar oprigtig, at jeg antager, at hans Hensigter vare aldeles anstændige, som man pleier at sige, nemlig: ved Hjælp af et Ægteskab at skaffe en Dame af med hendes Formue; thi min Tante, vidste jeg jo, var hverken ung eller smuk nok til at indgyde slig en heftig Tilbøielighed, men hun havde andre ægteskabelige Tillokkelser i stor Overflødighed.

I denne Mening bestyrkedes jeg end mere ved ...

1966-oversættelsen:

Jeg for min part tilstår oprigtig at jeg antog, at hans hensigter var aldeles anstændige, som man plejer at sige, nemlig: ved hjælp af et ægteskab at skaffe en dame af med hendes formue; for min tante, vidste jeg jo, var hverken ung eller smuk nok til at indgyde en sådan heftig tilbøjelighed, men hun havde andre ægteskabelige tillokkelser i overflod.

I denne mening bestyrkedes jeg end mere ved ...

Oversætterens virke indskrænker sig til modernisering af visse former, men der er ingen konsekvens.

Rossels hensigt med den drastiske forkortelse, at gøre romanen »tilgængelig for enhver«, ¹⁴⁹ blev skarpt imødegået af et par anmeldere. ¹⁵⁰

Året efter, 1967, kom Mogens Boisens oversættelse af *Tom Jones*, først som to bind af serien Gyldendals Bibliotek Verdenslitteratur, dernæst i ordinær forlagsudgave i tre bind. Den første udgave indeholder en efterskrift om Fielding af Hakon Stangerup. Oversættelsen er fuldstændig: den indeholder også dedikationen, som manglede i 1778-1780-oversættelsen. Derfor kunne Gyldendal kalde den »den første komplette danske oversættelse«. ¹⁵¹ Den er tilsyneladende uafhængig af de tidligere oversættelser.

Året efter igen, 1968, kom som en follow-up Boisens – ligeledes komplette – nyoversættelse af *Joseph Andrews*, i det væsentlige uafhængig af de ældre oversættelser. ¹⁵² Hermed forelå Fieldings to hovedværker i moderne danske oversættelser, og der var dermed rådet bod på de to »groteske forsømmelser«, som en anmelder havde beklaget et par år før. ¹⁵³ Men *Joseph Andrews*-oversættelsen, en billigbogsudgave, fik ikke megen omtale i aviserne. ¹⁵⁴

Det seneste udslag af Fielding-renæssancen i Danmark har været Ryszard Taedlings og Peter Eszterhas' radiodramatisering af *Tom Jones* på grundlag af Mogens Boisens oversættelse. Den præsenteredes af Radioteateret i en serie på ni dele, hver fredag aften i perioden 18.4. – 13.6.1975, i alt over 10 timer. Det mest spændende træk ved dramatiseringen var den løbende samtale imellem fortælleren Fielding og den lyttende, men også aktivt indgribende, Lady M. Hun er i radiospillet en tidligere elskerinde af Fielding, som møder ham i en landevejskro mange år efter. Deres dialog om udviklingen af *Tom Jones*' historie skaber den distance til handlingen, som i romanen findes imellem forfatterkommentarplanet og handlingsplanet.

Danske Fielding-oversættelser

The History of the Adventures of Joseph Andrews, and of his Friend Mr. Abraham Adams. Written in Imitation of the Manner of Cervantes, Author of Don Quixote (1742).

1749 Historie om Joseph Andrews og Hans Ven Hr. Abraham Adams
Eventyr, skreven efter *Cervantes*, Autor til *Don Quixote*, Maade
i det Engelske Sprog Af *Mr. Henric Fielding* og oversat paa

- Dansk, samt ziiret med Kaaberstykker i tvende *Tome*. Trykt hos Johann Christoph Groth. Kiøbenhavn 1749.
- 1928 Henry Fielding. Joseph Andrews. Udgivet af Docent Dr. phil. C. A. Bodelsen. Gyldendalske Boghandel Nordisk Forlag 1928-30. [Oversættelsen ved Poul Boisen. Trykt Aarhus 1928].
- 1961 (Book 2. ch. 4, »The History of Leonora, or the Unfortunate Jilt«)
Henry Fielding. Historien om Leonora eller den forsmåede bejler. Oversat af Poul Ib Liebe. —
Engelske fortællere fra Geoffrey Chaucer til Somerset Maugham. Udvalgt og indledt af Vagn Grosen og Mogens Knudsen. Carit Andersens Forlag [København 1961]. pp. 252-272.
- 1968 Henry Fielding. Historien om Joseph Andrews og hans Ven Pastor Abraham Adams' Oplevelser. Skrevet i Efterlignelse af den af Cervantes, Forfatter til »Don Quixote«, anvendte Form. På Dansk ved Mogens Boisen. Gyldendals Trane-Klassikere. [København 1968].

An Essay on Nothing. — Miscellanies, 1 (1743).

- 1761 Et Forsøg om INTET. Af *Henry Fieldings Miscellanies*. — Bie-Kuben eller Andres Tanker. Nos. 246-247. 17. og 24. September 1761.

A Journey from this World to the Next. — Miscellanies, 2 (1743).

- 1759 Reise nach der andern Welt, aus dem Englischen des Herrn Henry Fielding Esq. übersetzt. Kopenhagen, auf Kosten der Rothenschen Buchhandlung, 1759.
- 1769 Reyse til den anden Verden, skreven paa Engelsk af Hr. Henrich Fielding, Esq. Kiøbenhavn 1769. Trykt hos Brødrene Johann Christian og Georg Christopher Berling.

The Life of Mr. Jonathan Wild the Great. – Miscellanies, 3 (1743).

- 1759 Geschichte Herrn Jonathan Wild des Groszen aus dem Englischen des Herrn Fielding übersetzt. Kopenhagen, auf Kosten der Rothenschen Buchhandlung, 1759.

The History of Tom Jones, A Foundling (1749).

- 1778-80 Thomas Jones, et Hittebarns sælsomme Hændelser. – Det nyeste Magazin af Fortællinger eller Samling af moralske, rørende og moersomme Romaner og Historier. [1. årg., 2, hefte 1 (aug. 1778) – 3. årg., 2, hefte 2 (sept. 1780)].
- 1781 Tom Jones Historie eller Hittebarnet af Henrich Fielding. Oversat af det Engelske. Første-Fierde Deel. Kiøbenhavn 1781. Trykt paa Gyldendals Forlag.
- 1813 Tom Jones Historie eller Hittebarnet af Henrich Fielding. Oversat af det Engelske. Første-Fierde Deel. Kiøbenhavn 1813. Trykt paa det Gyldendalske Forlag hos P. D. Kiøp-ping.
- 1854-55 Tom Jones. Fortælling af Fielding. Første Deel. Kjøbenhavn. Trykt hos Sally B. Salomon. 1854. Anden Deel. Kjøbenhavn. Trykt hos Sally B. Salomon. 1855.
- 1966 Henry Fielding. Tom Jones I-II. Forlaget Artemis. Køben-havn 1966. [Oversat og forkortet af Sven Hakon Rossel].
- 1967 Henry Fielding. Tom Jones. Et Hittebarns Historie. På dansk ved Mogens Boisen. Udgivet med efterskrift af Hakon Stan-gerup. Gyldendal. [København 1967. Gyldendals Bibliotek Verdenslitteratur, 17-18].
- 1967 Henry Fielding. Tom Jones. Et hittebarns historie. 1-3. På dansk ved Mogens Boisen. Gyldendal [København 1967].

Amelia (1751).

- 1782-83 Amalia, eller den retskafne Kone, som et Mønster paa Æg-tekjerlighed. Skrevet paa Engelsk af Hr. Henrich Fjelding, Forfatteren af Thomas Jones eller Hittebarnet, og nu paa Dansk oversat. Første-Anden Deel. Kjøbenhavn 1782. Trykt

og bekostet af Laur. Christ. Simmelkiær, boende paa Amager-
torv No. 48. Tredie-Fierde Deel. Kjøbenhavn 1783. Trykt
og bekostet af Laur. Christ. Simmelkiær, boende paa Ama-
ger-
torv No. 48.

Examples of the Interposition of Providence in the Detection and Punishment of Murder. Containing above thirty Cases, in which this dreadful Crime has been brought to Light in the most extraordinary and miraculous Manner; collected from various Authors, ancient and modern (1752).

- 1764 Historisk Samling af nogle og Tredive Exempler af Mordere, Som udaf Guds besynderlige retfærdige Hævn Ved adskillige uformodentlige Hændelser ere blevne aabenbarede og straffede. Først beskreven paa Engelsk af Hr. Fielding, Auctor til Tom Jonas Historie, og nu oversat. Kiøbenhavn, Sælges hos Boghandler og Bogbinder Peter Albrecht Pripp i Silke-Gaden. Trykt Aar 1764.

The Journal of a Voyage to Lisbon (1755).

- 1764 Herrn Heinrich Fieldings Esq. Reise nach Lissabon. Von ihm selbst beschrieben. Aus dem Englischen übersetzt. Nebst einer Nachricht von den Lebensumständen dieses berühmten Schriftstellers. Altona, bey David Iversen, Königl. privil. Buchhändler in Holstein. 1764.

A Fragment of a Comment on Lord Bolingbroke's Essays (1755).

- 1764 Ein Stück einer Erklärung über Mylord Bolingbrokes Versuche. Ein Fragment. – Herrn Heinrich Fieldings Esq. Reise nach Lissabon . . . pp. 237-262.

Noter

Sidehenvisninger til *Tom Jones* gælder R. P. C. Mutters udgave i Penguin English Library (1966).

1. Ian Watt, *The Rise of the Novel* (1957; optrykt London 1968), p. 300.
2. Jfr. Hakon Stangerup, *Romanen i Danmark i det attende Aarhundrede* (K. 1936), p. 57 : her fejlagtigt »No. 4«. – Herefter: Stangerup.
3. F. Homes Dudden, *Henry Fielding* (Oxford 1952), p. 1139. – Herefter: Dudden.
4. Viljam Olsvig, *Holberg og England* (Kria. 1913), p. 290. Jfr. Julius Paludan, »Holberg og England«, *Edda*, 4 (K. 1915), pp. 342-356 og Carl S. Petersen, »Ogsaa en Holbergforsker«, *Tilskueren* (1914), pp. 535-547.
5. *Tom Jones eller Hiite-Barnet: Skrifvit på Engelska af M. Fielding* (Wästerås 1765). Oversætter er Mårten Ekelund, ifølge Fredrik Böök, *Romanens och Prosaberättelsens Historia i Sverige intill 1809* (Sthlm. 1907), p. 278. – Herefter: Böök.
6. P. F. Suhm, *Tronhiemske Samlinger*, 1, 1. Stykke (Tronhiem 1761), pp. 52-53.
7. Dudden, p. 1139.
8. Peter Skautrup, *Det danske Sprogs Historie*, 3 (K. 1953), p. 151.
9. Stangerup, pp. 226-228 og 240.
10. Om kendskabet til engelsk: Peter Skautrup, *Det danske Sprogs Historie*, 3, pp. 138-139.
11. *Bibliotheca Slesvico-Holsatica* (K. 1948), sp. 941.
12. *Tom Jones*-oversættelsens titel er *Historie des menschlichen Herzens, nach den Abwechselungen der Tugenden und Laster in den sonderbaren Begebenheiten Thomas Jones, eines Fündlings: Moralisch und satyrisch beschrieben*. Dudden, p. 1139: fejlagtigt 1750.
13. *Historie des menschlichen Herzens, nach den Abwechselungen der Tugenden und Laster in den sonderbaren Begebenheiten Thomas Jones, eines Fündlings, die ihm im Anfange seines Ehestandes widerfahren sind: Moralisch und satyrisch beschrieben* (Hamburg 1755). Dudden, p. 1143: fejlagtigt 1758-59.
14. Hans Krieg, *J. J. Chr. Bode als Übersetzer des Tom Jones von H. Fielding* (Greifswald 1909), p. 76.
15. Dudden, p. 1139 og Per Stig Møller, *Malthe-Bruns litterære kritik og dens plads i transformationsprocessen mellem klassicisme og romantik i fransk litteraturhistorie 1800-1826* (København 1973), p. 119.
16. Böök, p. 278.
17. Dresde 1750, nu i Det kongelige Bibliotek.
18. Philiberts katalog 1767 og Mummess katalog 1768.
19. Anne E. Jensen, *Studier over europæisk drama i Danmark 1722-1770*, 2 (K. 1968), p. 63.
20. Francis Bull, *Fra Holberg til Nordal Brun: Studier til norsk Aandshistorie* (Kria. 1916), pp. 38 og 237.
21. Heinrich Fielding, *Gott der Rächer der Mordthat* (Frankfurt 1762).
22. *Bibliotheca Danica*, 4 (K. 1902), sp. 483.
23. »Lettre a l'Auteur sur les Romans«, *Le Traducteur: Ou Traduction de diverses feuilles choisies, tirées des papiers périodiques anglois*, 3, No. 51 (4. 12. 1756). Jfr. Stangerup, pp. 162-163: her fejlagtigt 1757.

24. *The Connoisseur*, No. 19 (London 1756). Hos Stangerup, p. 163, fremtræder tidskriftet fejlagtigt som fransk.
25. »Leben Herrn Heinrich Fieldings Esq«. (pp. 1-16). Jfr., at Murphys essay i første bind af *The Works* (London 1762) fylder pp. 5-49.
26. »Kort Afhandling om Romaners Læsning«, i 2. udgave af *Den svenske Robinson eller Gustav Landkronns Vanhædfulde Levnet* (K. 1757).
27. *Blandinger*, No. 4-5 (K. 1772). – Den moderne Wesselforskning omtaler sjældent *Tom Thumb* som forudsætning for Wessels tragedieparodi, jfr. Daniel Haakonsen, »Johan Herman Wessel«, *Edda*, 54, (1954), pp. 236–257 og Francis Bull et al., *Norsk Litteratur Historie*, 2 (Oslo 1958), p. 457. Men Wessel læste engelsk, gav timer i det og havde i andre tilfælde engelske forbilleder, jfr. Carl S. Petersen og Vilhelm Andersen, *Illustreret Dansk Litteraturhistorie*, 2 (K. 1934), pp. 528 og 531.
28. *Kiøbenhavnske Efterretninger om lærde Sager*, 1770, No. 15.
29. *Kiøbenhavnske Nye Tidender om lærde og curieuse Sager*, 1759, No. 47.
30. Böök, pp. 420–422.
31. [Salomon] Gessner, *Evander og Alcimna, et Hyrde-Stykke i tre optog* (K. 1767).
32. I »Forlibelse d 5 Dec. 1774« i ms. »Egne Tanker og Indfald« (Det kongelige Biblioteks Ny kongl. Saml. 825 as, 4°) skriver han: »Det eneste Tilfælde hvor et smukt Ansigt eller deslige kan opvække et Ønske er det naar den sandelige Lyst er i Spillet, og dette har allerede Fielding meget passende lignet med Begierlighed til en god Oxesteg, naar man har Spiselyst. Men hvem vilde blive syg for den bedste Oxesteg, naar det ikke var Hunger der gjorde Een syg, og man desuden kunde have anden Spise«. Jfr. *Tom Jones*, bog 9, kap. 5: »how much soever we may be in love with an excellent surloin of beef, or bottle of Burgundy . . . yet do we never smile, nor ogle, nor dress, nor flatter, nor endeavour by any other arts or tricks to gain the affection of the said beef, &c.« (p. 454).
33. Et brev fra pastor Schönheyder til Ewald citeres side 21.
34. Carl S. Petersen og Vilhelm Andersen, *Illustreret Dansk Litteraturhistorie*, 2 (K. 1934), p. 931. – Herefter: Vilhelm Andersen, 2.
35. Johannes Ewald, *Samlede Skrifter efter Tryk og Haandskrifter*, 4 (K. 1919), p. 250. Herefter: Ewald, SS.
36. Ewald, SS, 3 (K. 1916), pp. 238–239.
37. F[rederik] Rønning, *Rationalismens tidsalder: Sidste halvdel af 18. århundrede: En literærhistorisk fremstilling*, 2 (K. 1890), p. 466.
38. Hans Brix, *Johannes Ewald: En række kritiske Undersøgelser* (K. 1913), p. 141.
39. Hans Brix, »Til Johannes Ewalds Levnet og Meeninger«, *Analyser og Problemer*, 4 (K. 1938), p. 126.
40. Johannes Ewald, SS, 4, pp. 300–301.
41. Hans Brix, *Analyser og Problemer*, 4, p. 126.
42. Johannes Ewald, SS, 4, p. 297.
43. Hans Brix, *Analyser og Problemer*, 4, pp. 109, 118 og 133–134.
44. Ernst Frandsen, *Johannes Ewald: Et stykke dansk åndshistorie* (Århus 1939; 2. udgave, K. 1968), pp. 109–111.
45. Ewald, SS, 4, p. 84.
46. Ernst Frandsen, *Johannes Ewald*, pp. 66–69.
47. Ernst Frandsen, *Johannes Ewald*, pp. 63–66.
48. Ewald, SS, 4, p. 44.

49. Ewald, SS, 4, p. 97. Jfr. Ernst Frandsen, *Johannes Ewald*, p. 95.
50. Ewald, SS, 4, p. 96.
51. Ewald, SS, 4, pp. 106–107. Jfr. *Joseph Andrews*, bog 3, kap. 6.
52. Ewald, SS, 4, p. 109.
53. *Tom Jones*, bog 10, kap. 8 (p. 494).
54. Ewald, SS, 4, p. 112.
55. *Tom Jones*, p. 363.
56. Således hos Hans Brix, *Johannes Ewald*, p. 144, Stangerup, pp. 121–122, og Ernst Frandsen, *Johannes Ewald*, p. 132; men Vilhelm Andersen, 2, pp. 443–446, sætter »Frankhuysen« først.
57. Ewald, SS, 4, p. 156.
58. *Tom Jones*, bog 3, kap. 2 (p. 123).
59. Ewald, SS, 4, p. 156.
60. *Tom Jones*, bog 3, kap. 4 (p. 132).
61. Ewald, SS, 4, pp. 156–157.
62. Ewald, SS, 4, p. 172.
63. Hans Brix, *Johannes Ewald*, p. 142.
64. Ewald, SS, 4, p. 185.
65. Ewald, SS, 4, pp. 214–215.
66. James Boswell, *Life of Johnson*, 1 (1791; London: J. M. Dent & Sons 1949, optrykt 1960), pp. 343–344.
67. Ewald, SS, 3 (1916), pp. 247–248. – Bemærk, at Ewald ikke taler om »Thomas Jones«.
68. Ewald, SS, 4, p. 309.
69. Ewald, SS, 6 (1924), p. 292.
70. Brev af 7. 8. 1775. Jfr. Frederik Christian Olsen, *Digteren Johannes Ewalds Liv og Forholde i Aarene 1774–77, oplyste ved Breve fra Dr. Schønheyder, Ewald selv og Kammerjunker Frederik v. Møllke* (K. 1835), p. 66.
71. »Henrich Fielding«, *Det almindelige Danske Bibliotek*, No. 8, 1780, pp. 408–422; uafhængig af den tyske oversættelse fra 1764. Stangerup, p. 251, kender ikke kilden.
72. Miseren skyldes primært Stangerup, pp. 224–225, hvor denne udgaves eksistens fornægtes; jfr. Asger Ødum Berg, »Studier i den første danske oversættelse af Fieldings *Tom Jones*«, 1 (1971, upubliceret specialeafhandling), p. 2.
73. Ewald, SS, 5 (K. 1920), p. 1. – Gyldendal annoncerede overtagelsen i *Kiøbenhavns Kongelig allene privilegerede Adresse-Contoirs Efterretninger*, 1780, No. 135. – Gyldendals Arkiv indeholder intet til oplysning om *Tom Jones*-udgaverne.
74. *Det nyeste Magazin*, 1. årg., 2, hefte 1.
75. *Det nyeste Magazin*, 2. årg., 1, hefte 1.
76. Vilhelm Andersen, 2, p. 593.
77. Asger Ødum Berg, »Studier i den første danske oversættelse af Fieldings *Tom Jones*«, 1, pp. 53–60.
78. *Kiøbenhavnske Nye Efterretninger om lærde Sager*, 1780, No. 50.
79. Rs. Nyerup og J. E. Kraft, *Litteratur-Lexicon for Danmark, Norge og Island*, 2 (K. 1818–1820), pp. 13 og 65.
80. *Kiøbenhavnske Nye Efterretninger om lærde Sager*, 1780, No. 24.
81. Jfr. F. C. Schønau, *Samling af danske lærde Fruentimmer*, 2 (K. 1753), pp. 950–951.

82. Birch oversætter fx. i sin fortale et stykke fra sidste side af den tyske udgaves Dritter Band, der indholder en Sterne-pastiche; kapitlet »The Remise Door« → »Die Remise« → »Vognhuset«. Men den danske udgave har fx. en fodnote: »I Originalen staar det Ord *cockpit*, som betyder en Plads, hvor Hanefægtninger holdes i Engelland« (p. 55) – intet tilsvarende i den tyske.
83. *Kiøbenhavnske Nye Efterretninger om lærde Sager*, 1780, No. 50.
84. *Nyeste Kiøbenhavnske Efterretninger om lærde Sager*, 1784, No. 13.
85. Samuel Richardson, *Sir Carl Grandisons Historie*, 1–7 (K. 1780–1782). Derefter kom hans *Miss Clarissa Harlowes Historie*, 1–8 (K. 1783–1788). Den anonyme oversætter skal i begge tilfælde være H. C. Amberg, jfr. fx. Johannes Magnussen, *Samuel Richardson: Et Afsnit af Romanens Historie* (K. 1891), p. 169.
86. Sven Møller Kristensen, *Digteren og Samfundet i Danmark i det 19. Aarhundrede*, 1, (K. 1942), pp. 9–34.
87. Fx. fortæller den teologiske forfatter Jens Hornsyld (stud. 1780) om sin studietids romanlæsning, bl.a. af Fielding, i et brev til N. F. S. Grundtvig af 3. 8. 1816, jfr. Georg Christensen og Stener Grundtvig, ed., *Breve fra og til N. F. S. Grundtvig*, 1 (K. 1924), pp. 426–428.
88. *Kiøbenhavnske Nye Efterretninger om lærde Sager*, 1780, No. 50.
89. *Kiøbenhavnske Nye Efterretninger om lærde Sager*, 1781, No. 48.
90. *Kiøbenhavnske Nye Efterretninger om lærde Sager*, 1782, No. 6.
91. *Kiøbenhavnske Nye Efterretninger om lærde Sager*, 1782, No. 16.
92. *Nyeste Kiøbenhavnske Efterretninger om lærde Sager*, 1784, No. 13.
93. *Nyeste Kiøbenhavnske Efterretninger om lærde Sager*, 1786, No. 49.
94. Jfr. Stangerup, pp. 232–238.
95. Jfr. Stangerup, pp. 347–353.
96. Lauritz Hasse, *Karl Peter Ziermann, eller ligesom man reder saa ligger man* (K. 1802), p. 108.
97. K. L. Rahbek, *Erindringer af mit Liv*, 1 (K. 1824), p. 343. Jfr. Stangerup, p. 312.
98. *Den danske Tilskuer*, 1799, No. 53.
99. *Den danske Tilskuer*, 1795, No. 48–49. Brevskriveren J. L. føler sig personligt ramt af personen Snydenstrup i P. A. Heibergs *De Vonner og de Vanner*.
100. J. B. P. Moliere, *Gnieren: Comedie i fem Akter: Paa ny fordansket ... af K. L. Rahbek* (u. st., u. å. [1817]).
101. Henry Fielding, *The Complete Works: With an Essay on the Life, Genius, and Achievement of the Author*, by William Ernest Henley, L. L. D., 3 (New York 1903), p. 346.
102. Henry Fielding, *The Complete Works*, 3, p. 304.
103. Henry Fielding, *The Complete Works*, 3, p. 344.
104. A. Arlaud, ed., *Jens Baggesens Poetiske Skrifter*, 4 (K. 1899), pp. 102–104 og 320.
105. Jens Baggesen, *Labyrinten* (1792–1793; optrykt K. 1968), p. 264.
106. Jens Baggesen, *Labyrinten*, p. 32.
107. *Tom Jones*, bog 9, kap. 5, p. 453. – I 1778–1780-oversættelsen, 2. årg., 2. hefte 3, p. 240: »Ædedigtet Odysseen«.
108. Jfr. Dudden, p. 630.
109. Per Stig Møller, *Malthe-Bruns litterære kritik og dens plads i transformationsprocessen mellem klassicisme og romantik*, p. 117. P.S.M. mener alene af denne grund, at han har læst *Tom Jones* på engelsk.

110. F. L. Liebenberg og Otto Borchsenius, ed., *Oehlenschlägers Erindringer* (K. 1872), p. 9; jfr. pp. 18–19.
111. *Oehlenschlägers Erindringer*, pp. 163ff.
112. H. A. Paludan, Daniel Preisz og Morten Borup, ed., *Breve fra og til Adam Oehlenschläger 1798–1809*, 3 (K. 1945), p. 46.
113. Daniel Preisz, ed., *Breve fra og til Adam Oehlenschläger November 1809–Oktober 1829*, 3 (K. 1955), p. 197f. Jfr. Jørgen Erik Nielsen, *Den samtidige engelske litteratur og Danmark 1800–1840*, 1 (K. 1976), p. 503.
114. Jens Kr. Andersen og Leif Emerek, *Aladdin-Noureddin traditionen i det 19. århundrede: Bidrag til en strukturel litteraturhistorie* (K. 1972), pp. 183–184.
115. Henrich Steffens, *Was ich erlebte*, 1, (Breslau 1840), p. 112.
116. Henrich Steffens, *Was ich erlebte*, 1, p. 223.
117. N. F. S. Grundtvig, *Kort Begreb af Verdens Krønike i Sammenhæng* (K. 1812), pp. 238–239.
118. J. P. Bang, *Grundtvig og England* (K. 1932), pp. 9ff.
119. Bl.a. C. Molbech, *Til Hr. N. F. S. Grundtvig, Capellan i Udby ...* (K. 1813); C. Molbech, »Efterretning om det i England oprettede Bibelselskab ...«, *Athene*, 1813, pp. 443–488; *Dansk Literatur-Tidende*, 1813, pp. 389–395, 405–450 og 453–465.
120. E. C. Werlauff, »Danske, især københavnske, Tilstande og Stemninger ved og efter Overgangen til det nittende Aarhundrede: Efterladte Optegnelser«, *Historisk Tidsskrift*, 4. Række, 4 (K. 1873–1874), p. 348.
121. Sven Møller Kristensen, *Den dobbelte Eros: Studier i den danske romantik* (K. 1966), pp. 28ff.
122. Stangerup, pp. 11–14.
123. Johan Jacob Dusch, *The Student's Miscellany: A New Select Collection of Various Pieces in Prose and Verse ...*, 2, (Flensburg 1780), pp. 93–94: »Fielding's Letter to Sir Robert Walpole« (jfr. Dudden, pp. 29ff.); L. B. Olsen, *Nyeste engelsk Læse-bog for Danske* (K. 1800), pp. 52–53: »Innocence, the Best of All Things«; C. F. Schneider, *Haandbog i den engelske Litteratur* (K. 1805), pp. 86–120: »History of the Man of the Hill« (af Tom Jones, bog 8, kap. 11–14, let redigeret); P. Jürgensen, *Readings in English Prose and Poetry; to which is Prefixed, an Introductory Sketch of the History of the English Language and Literature*, 1 (Cph. 1845), pp. 238–239: »On Vanity« (af Joseph Andrews, bog 1, kap. 15).
124. Immanuel Ross, *Om den engelske Romans og Nouvelles Udvikling fra Middelalderen til Nutiden ...* (Bergen 1880), pp. 64–65.
125. Fx. under »Fielding« i *Forlagsbureauets Haandlexicon*, 1 (K. 1879) og *Allers illustrerede Konversationsleksikon*, 2 (2. udg., K. 1907).
126. If. *Dansk Bogfortegnelse 1841–1858* er den i kommission hos V. Pio.
127. F. J. Billeskov Jansen, *Danmarks Digtekunst*, 3 (K. 1958), p. 242.
128. C. St. A. Bille, »En londonsk Feuilleton«, *Dagbladet* 5. 8. 1858.
129. E. C. Werlauff, »Danske, især københavnske, Tilstande ...« *Historisk Tidsskrift*, 4. Række, 4, pp. 397–398.
130. Elisabeth Hude, *Thomasine Gyllembourg og Hverdagshistorierne* (K. 1951), pp. 241–242.
131. Brev af 22. 4. 1831 til H. G. v. Schmidten, i Morten Borup, *Johan Ludvig Heiberg*, 2 (K. 1948), p. 227.

132. Johannes Nørvig, *Steen Steensen Blicher: Hans Liv og Værker* (K. 1943).
133. Johannes Nørvig, *Steen Steensen Blicher*, pp. 68–69.
134. H. C. Andersen, *Samlede Skrifter*, 3 (K. 1854), p. 83.
135. Brev af 4. 2. 1843 til E. Collin, i C. Behrend og H. Topsøe-Jensen, ed., *H. C. Andersens Brevveksling med Edvard og Henriette Collin*, 1 (K. 1933), pp. 329–330. Jfr. dagbogsoptegnelsen 2. 2. 1843 i Helge Vang Lauridsen, ed., *H. C. Andersens dagbøger*, 2 (K. 1973), p. 301.
136. M. A. Goldschmidt, *Livs Erindringer og Resultater* (1877; optrykt K. 1964), p. 116.
137. Brev af 27. 4. 1847, i O. C. Molbech, ed., »Breve fra Christian Molbech til hans Søn, Chr. K. F. Molbech, i Aarene 1846–47«, *Personallhistorisk Tidsskrift*, Fjerde Række, 5 (K. 1902), p. 127.
138. Brev af 18. 5. 1856, i O. C. Molbech, ed., *Christian Molbech og hans Søn Christian K. F. Molbech: En Brevveksling* (K. og Kria. 1908), pp. 189–190.
139. Bertil Nolin, *Den gode europén: Studier i Georg Brandes' ideutveckling 1871–1893 med speciell hänsyn till hans förhållande till tysk, engelsk, slavisk och fransk litteratur* (Uppsala 1965), pp. 183–184.
140. *Salmonsens Konversations Leksikon*, 7 (K. 1918), pp. 945–946; Vilhelm Andersen, 2, p. 593.
141. Ejnar Thomsen, »Nogle Studier i de Richardsonske og Fieldingske Romaner«, *Edda*, 28 (Oslo 1928), pp. 393–432; Ejnar Thomsen, »Studier i Fieldings Romaner«, *Studier fra Sprog og Oldtidsforskning*, 40, nr. 157 (K. 1930), pp. 1–88.
142. Bl.a. Kai Friis Møller, »Joseph Andrews«, *Politiken* 22. 9. 1928, og Hans Brix, »En gammel Roman«, *Nationaltidende* 5. 10. 1928.
143. *Et klassisk bibliotek: Arne Frost-Hansens Boghandel* (u. st., u. å. [K. 1949]), p. 17.
144. Kjeld Abell, H. C. Branner og Christian Elling, ed., *En engelsk Bog: Tilegnet Kai Friis Møller* (K. 1948), pp. 173–183.
145. Elizabeth Jenkins, *Henry Fielding* (1947; London u. å.), p. 49.
146. Hans Scherfig, *Bothus Occitanus eller den otteøjede skorpion* (1953; K. 1963), p. 88.
147. Klaus Rifbjerg, »De gode gamle dage«, *Politiken* 8. 2. 1964. Filmen vises i dansk TV 1. 12. 1973.
148. W. Somersæt Maugham, ed., *Henry Fielding: Tom Jones* (1948; ed. London 1963).
149. Henry Fielding, *Tom Jones* (K. 1966), bagklappen.
150. Henrik Næiendam, »En tredjedel af 'Tom Jones'«, *Berlingske Aftenavis* 8. 6. 1966; Hans Hertel, »Skelettet af Fielding«, *Information* 13. 6. 1966; derimod forsvares forkortelsen af Niels Kaas Johansen, »En af de store humorister«, *Aktuelt* 20. 6. 1966. – Somersæt Maugham beskæftiger sig med problematikken i »Henry Fielding and Tom Jones«, *Ten Novels and their Authors* (London 1954), oversat til dansk *Ti forfattere og deres mesterværk* (K. 1964).
151. Henry Fielding, *Tom Jones*, 1 (K. 1967), bag på titelblad. Anmeldelser: Henrik Næiendam, »Tom Jones i ny oversættelse«, *Berlingske Aftenavis*, 2. 2. 1967; Flemming Everfelt, »Rigtige romanmennesker«, *Børsen* 3. 2. 1967; T. W., »Tom Jones endnu engang«, *Aktuelt* 9. 3. 1967. – Henrik Næiendam, »Hele 'Tom Jones'«, *Berlingske Aftenavis*, 26. 9. 1967; C. A. Bodelsen, »En engelsk klassiker«, *Politiken* 30. 9. 1967; Erik Skøtt Andersen, »Levende klassiker«, *Aktuelt* 19. 12. 1967.
152. Jfr. Henry Fielding, *Joseph Andrews* (K. 1968), p. 156: fodnoten.
153. Hans Hertel, *Information* 13. 6. 1966.
154. Søren Holm, »Den kyske Joseph«, *Flensborg Avis* 3. 7. 1968.